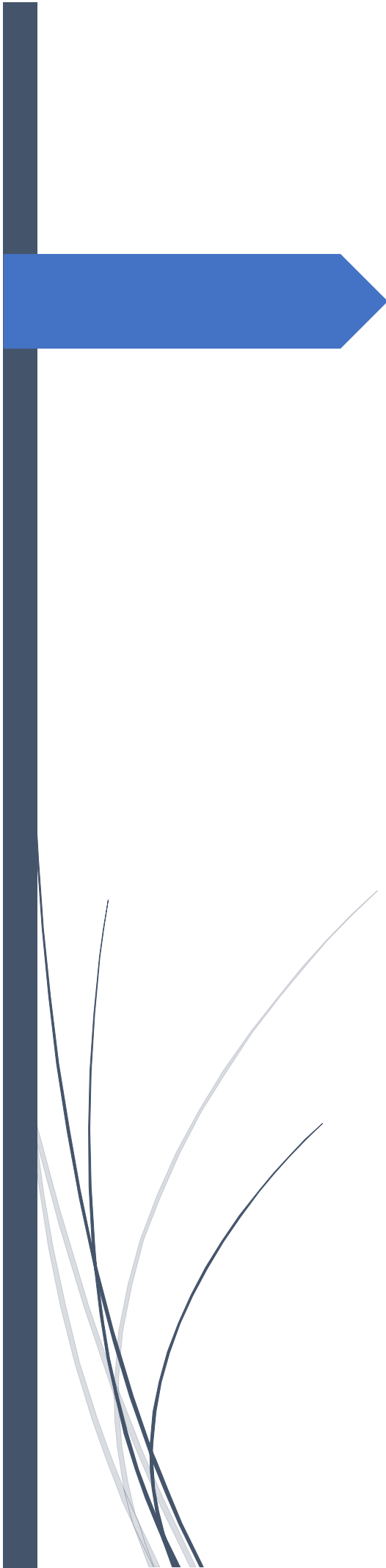

Ontwikkeling Melkveehouderij in Roemenië

Ondersteund door een PPS-project vanuit de topsector Agrifood.

Riezebosch, Ferdinand

Wat is het perspectief voor de melkveehouderij in Roemenië?

Ondersteund door een PPS-project vanuit de topsector Agrifood.

Ferdinand Riezebosch (3021739)
Afstudeerwerkstuk (AAFW)
Agrotechniek & Management
Aeres Hogeschool Dronten
Afstudeerbedrijf: Wageningen University & Research
Afstudeerbegeleider: Wim Zaalmink
Afstudeerbeoordelaar: Liesbeth Meijer
2^e beoordelaar: Albert Canrinus
Mastenbroek, Juni 2019

Voorwoord

Voor u ligt het afstudeerwerkstuk met de vraag; 'Wat is het perspectief voor de melkveehouderij in Roemenië?'. Er wordt gezocht naar een antwoord op deze vraag door middel van de resultaten van een publiek privaat onderzoek project, welke de afgelopen jaren heeft plaatsgevonden in de melkveehouderij sector in Roemenië. De huidige resultaten en visie over de toekomst zullen het perspectief voor de toekomst vormen. Dit afstudeerwerkstuk is geschreven in het kader van mijn afstuderen aan de opleiding Agrotechniek & Management aan de Aeres Hogeschool in Dronten. Dit is gebeurd in de periode van maart 2018 tot en met december 2018, waarin ik stage heb gelopen bij Wageningen University & Research.

Samen met mijn stagebegeleider, Wim Zaalmink, ben ik tot een geschikt onderwerp voor dit afstudeerwerkstuk gekomen. Het afstudeeronderzoek begint met de situatie en de ontwikkelingen vanuit het verleden, en zoomt verder in op de huidige situatie en de situatie op het individuele bedrijf. Doormiddel van kwalitatief onderzoek wordt de visie van de Roemeense boer beschreven. Tijdens deze periode stond mijn begeleider vanuit de Aeres Hogeschool, Liesbeth Meijer, te allen tijde voor mij klaar als ik vragen had en heeft ze mij begeleid in dit proces.

Hierbij wil ik graag mijn begeleid(st)ers bedanken voor de fijne samenwerking en de ondersteuning tijdens dit traject. Ook wil ik alle betrokkenen bij het PPS-project en de WUR bedanken die mee hebben gewerkt aan dit onderzoek. Dankzij de kennis, ondersteuning en prettige samenwerking heb ik dit traject met plezier doorlopen en is het een leerzaam proces geweest.

Daarnaast wil ik in het bijzonder mijn ouders bedanken voor de ondersteuning die ze mij gegeven hebben. De manier van het omgaan met mijn leerproces, de rust en de motivatie die ze bij mij hebben opgebracht, hebben mij geholpen om de afstudeerperiode succesvol te doorlopen.

Dan rest mij niets anders dan u veel leesplezier te wensen.

Ferdinand Riezebosch,

Mastenbroek, Juni 2019

Samenvatting

Verschillende kleine Roemeense boeren hebben moeite om het hoofd boven water te houden. De melkprijzen liggen laag en er is weinig perspectief voor verbetering van het huidige bedrijf. De financiële middelen voor kwalitatieve of kwantitatieve progressie zijn er niet of moeten van de overheid komen. In dit onderzoek is gekeken hoe de agrarische sector in Roemenië mee kan komen met de rest van Europa en wat is het perspectief voor de Roemeense of buitenlandse investeerder in Roemenië.

Het doel van dit onderzoek is om een perspectief voor de toekomst van de melkveehouderij sector in Roemenië te schetsen. Dit is gebeurd door te kijken hoe de situatie in het verleden was, wat de huidige situatie is en hoe men tegen de toekomst aankijkt. Dit is mede gebeurd door het dairy development project. Dit project legt de focus op kennisuitwisseling en het geven van trainingen om de melkveehouderij te ontwikkelen. Tijdens het dairy development project zijn een aantal kleine agrarische bedrijven onder de loep genomen, om te kijken wat de huidige stand van zaken is en waar binnen afzienbare tijd verbeteringen kunnen worden doorgevoerd. Er zijn een aantal lange termijn oplossingen genoemd voor een beter toekomstperspectief op het Roemeense agrarische bedrijf. Tenslotte is een kwalitatief onderzoek doormiddel van vragenlijsten uitgevoerd om de mening over de huidige en toekomstsituatie van boeren en stakeholders uit de agrarische sector in beeld te krijgen.

Al deze onderwerpen zijn vertaald naar een aantal deelvragen, namelijk;

Deelvraag 1: Waaraan ontbreekt het op de agrarische bedrijven?

Deelvraag 2: Wat is de visie van de boeren en stakeholders op de huidige- en toekomstsituatie?

Deelvraag 3: Waar liggen kansen voor de ondernemers?

Uit de resultaten van deelvraag 1 blijkt dat de gewenste kwaliteit, ondanks afronding van het dairy development project, nog niet bereikt wordt op de agrarische bedrijven die zijn onderzocht.

De resultaten van deelvraag 2 zijn naar voren gekomen doormiddel van interviews en enquêtes afgenomen op de jaarlijks grootste landbouwbeurs in Roemenië. Uit de resultaten blijkt dat er nog veel verschil is tussen hoe stakeholders uit de sector tegen onderwerpen als kwaliteitsmanagement en toekomstperspectief aankijken ten opzichte van de boeren.

In deelvraag 3 worden opties voor de toekomst gegeven op basis van resultaten van deelvraag 2. Hierin wordt bijvoorbeeld verbrede landbouw of een omschakeling naar biologische landbouw aangedragen als focus voor de toekomst.

Op basis van deze resultaten volgt een discussie, waaruit een conclusie volgt met aanbevelingen voor de toekomst voor deelnemers in de agrarische sector in Roemenië.

Summary

Several small Romanian farmers are having a hard time to keep up with the rest. The prices they receive for their product are not as high as they would like, and there are not much opportunities to improve their business. There is a lack of financial support to improve and are fully dependent on government money to do any investments. In this research paper the agricultural scene in Romania has been overseen to check if it can compete with the rest of Europe. There has also been done research to see what the opportunities are for Romanian or foreign investors in Romania.

The purpose of this research is to create a realistic future of the dairy sector in Romania. This has been done by seeing how things were in the past, what the current state of the sector is and how people approach the future. The Netherlands have several projects running in Romania to support the country, which during this research are being used examples from. Friesland Campina has a collaboration with a Dutch government program to improve the dairy sector in Romania. During this project they focus on sharing knowledge and give training to people related in the dairy sector. During this research several smaller agricultural businesses are being monitored, to see what their current state of things is and if there can be made short term improvements. Some long term solutions are given in this research paper to improve quality on the agricultural businesses. Last but not least is a research done by questionnaires to get to know the opinion about the current and future state of dairy farming in Romania.

These subjects are translated to several sub questions, namely:

Subquestion1: What do the Smaller agricultural businesses lack?

Subquestion2: What is farmers or stakeholders opinions about the current – and future state of dairy farming in Romania?

Subquestion3: Where are the opportunities for entrepreneurs?

The results of sub-question 1 show that the desired quality on the farms is not yet achieved despite the completion of the dairy development project.

The results of sub-question 2 were conducted by interviews and surveys taken at the largest agricultural fair in Romania. there is still much difference between stakeholders and farmers on topics such as quality management and future prospects.

In sub-question 3 options for the future are given by the results of sub-question 2. Examples are given for a broad-based agriculture or a switch to organic farming as a focus for the future.

The results of the research are being discussed and from that discussions follows a conclusion with several recommendations for the entrepreneurs in the agricultural sector in Romania.

Inhoud

Voorwoord	3
Samenvatting	4
Summary	5
Hoofdstuk 1. Inleiding	8
1.1 Roemenië van toen naar nu	8
1.2 Hoe nu verder?	9
1.3 Eerdere bevindingen	10
1.3.1: Financiële situatie	10
1.3.2: Gebrek aan kennis	11
1.3.3: Corruptie	11
1.3.4: Opvolging	12
1.3.5: Arbeid	13
1.4 Wat is er nog niet bekend	13
1.5 Hoofdvraag en deelvragen	14
Hoofdstuk 2. Aanpak	15
Deelvraag 1: Waaraan ontbreekt het op de agrarische bedrijven?	15
Deelvraag 2: Wat is de visie van de boeren en stakeholders op de huidige- en toekomstsituatie? ...	16
Deelvraag 3: Waar liggen kansen voor de ondernemers?	17
2.1 Swot analyse	17
Hoofdstuk 3. Resultaten	18
Deelvraag 1: Waaraan ontbreekt het op de agrarische bedrijven?	18
Jongveemeting van Frevest Onderstaande grafieken 2 en 3 geven de groeicurves n.a.v. de jongveemetingen die gedaan zijn bij Frevest weer.	19
Kuilanalyse Eurofins van de snijmais van Frevest	20
Jongveemeting van Belgrom	21
Kuilanalyse Eurofins van de Gras silage van Belgrom	23
Jongveemetingen van TransConstruct	24
Kuilanalyse Snijmais Eurofins	25
Deelvraag 2: Wat is de visie van de boeren en stakeholders op de huidige- en toekomstsituatie?	26
Deelvraag3: Waar liggen kansen voor de ondernemers?	32
3.3 Uitbreiding van de zuivelproductie	32
3.4 Uitbreiden van andere landbouwproductie	33
3.5 Eigen melk verwerken	34
3.6 Direct verkopen van producten	34
3.7 Her lokaliseren, opnieuw opstarten of stoppen van boerderij	36
3.8 Uitbreiden naar niet agrarische activiteiten	36
3.8.1 Hoe succesvol is de multifunctionele landbouw?	37

3.8.2 Overschakeling naar Multifunctionele landbouw in Roemenië.....	37
3.9 Omschakeling naar biologische landbouw.....	38
3.9.1 Wat houdt de omschakeling naar biologische landbouw in?	38
3.9.2 Vooruitzichten biologische landbouw in Roemenië.....	40
Hoofdstuk 4. Discussie	41
4.1 Waaraan ontbreekt het op de agrarische bedrijven?	41
4.1.1 Proces en Methode Deelvraag 1	41
4. Wat is de visie van de boeren en stakeholders op de huidige- en toekomstsituatie?	42
4.2.1 Proces en Methode Deelvraag 2	43
4.3 Waar liggen kansen voor de ondernemers?	44
4.3.1 Proces en Methode Deelvraag 3	44
4.4 Welke groeibelemmeringen speelden een rol en hoe verliep het proces?.....	44
4.4 Swot analyse over de sector	45
Hoofdstuk 5. Conclusie en aanbevelingen.....	49
Deelvraag 2: Wat is de visie van de boeren en stakeholders op de huidige- en toekomstsituatie? ...	50
Nawoord	53
Bibliografie	54

Hoofdstuk 1. Inleiding

1.1 Roemenië van toen naar nu

Roemenië is van oudsher een belangrijk landbouwland, met bijna zes keer de totale oppervlakte van Nederland. Het land beschikt over vruchtbare landbouwgronden vooral in de Donauvlakte en in mindere mate op de Transsylvanische hoogvlakte. Begin vorige eeuw kende de Roemeense landbouw een grote bloei, door goede producties en relatief hoge prijzen.

In de communistische periode (1947-1989) is ingezet op grootschalige landbouw inclusief veehouderij. Dit beleid was in de melkveehouderij relatief succesvol, afgezien van sociale problemen en export van producten. Na de omwenteling van 1989 is de grootschalige veehouderij grotendeels verdwenen en is het land in vaak kleine stukjes teruggegeven aan de oorspronkelijke eigenaren. Hierdoor zijn er nu erg veel kleine melkveehouders met kleine arealen land, naast de ontwikkeling van enkele grootschalige producenten. De kleine producenten bevinden zich voornamelijk in Transsylvanië; de grote melkveehouderijen vooral in de Donauvallei.

Van 1998 tot en met 2000 kende de economie van Roemenië een periode van grote recessie. Onder andere is na 1989 het aantal runderen in Roemenië sterk afgenomen door de sluiting van grote coöperatieve boerderijen. Daardoor moest steeds meer rundvlees uit het buitenland worden geïmporteerd. Vanaf 2001 zat de economie weer in de lift met een groeicijfer van 5,3%.

Op 1 januari 2017 is Roemenië lid geworden van de Europese Unie. Sindsdien krijgt het land steun van de EU en het IMF om de economie te verbeteren. De toetreding van Roemenië was voor de Europese Unie van strategisch belang bij het vormen van een gemeenschappelijk buitenlands- en veiligheidsbeleid. Roemenië speelt een belangrijke rol bij het bewaken van de Oostgrens van de Europese Unie en vormt tevens een brug met Oost-Europa. Toetreding tot de EU was ook belangrijk voor Roemenië. Het land hoopte politieke stabiliteit te vinden en bovenal de welvaart te verhogen.

De toetreding tot de EU heeft op verschillende gebieden zijn vruchten afgeworpen. De inflatie in Roemenië is, vergeleken met andere Oost-Europese landen, historisch laag. In 2013 werd er een gemiddeld inflatiecijfer van 1,6% gemeten (in 2000 nog 45,6%).

Ondanks de inspanningen van Ceausescu om van zijn land een industriële samenleving te maken, was Roemenië nog altijd sterk agrarisch georiënteerd. De agrarische sector verschaft in de periode 2013-2017 werk aan 28,3% van de beroepsbevolking en genereert 10,8% van het bruto nationaal product. Daarmee is Roemenië nog steeds een van de meest agrarische landen van Europa (Schaap, 2015) (Factbook, 2017).

1.2 Hoe nu verder?

De overheid wil de agrarische sector moderniseren en heeft binnen het Europese plattelandsontwikkelingsprogramma €9,5 miljard beschikbaar tot 2020. In Roemenië bood het vervallen van de EU-melkquotering in 2015 enerzijds ruimte voor expansie van de melkproductie, maar anderzijds kon de aanvoer van relatief goedkope melk uit andere EU-Landen toenemen. Om het imago van de Roemeense melkveehouderij te verbeteren en expansie van de melkproductie te realiseren, zal de huidige kwaliteit van de bedrijven moeten worden onderzocht en op basis hiervan een plan voor de toekomst moeten worden gemaakt. Dit kan gerealiseerd worden door invloeden van buitenaf, zoals input van ervaring en kennis vanuit Nederland.

Roemenië is een aantrekkelijke bestemming voor investeerders in landbouwgrond. Samen met Bulgarije is Roemenië het enige Oost-Europese land waar je als buitenlander grond kunt kopen. Hiervoor moet wel een bv worden opgericht, maar dan ben je wel 100% eigenaar zonder dat je de steun van binnenlandse aandeelhouders nodig hebt. Dit is een kans voor Nederlandse investeerders, aangezien de grondprijzen in Nederland hoger liggen dan waar ook in Europa (Zie bijlage 2) (Voskuilen, Juni 2016)

Anda Popescu, beleidsmedewerker voor landbouw in Roemenië, ziet ook concrete kansen voor Nederlandse ondernemers in haar land. “De Nederlandse landbouwsector heeft in Roemenië een sterk imago, men ziet Nederlandse bedrijven als serieuze en betrouwbare partners met producten van hoge kwaliteit.” Roemenië heeft een groot aantal kleine agrarische bedrijven die moeten investeren om te overleven en een klein aantal hele grote bedrijven die vaak in het beste van het beste investeren. (Landbouwteam Roemenië en Bulgarije, 2016)

Het sterke Nederlandse imago in Roemenië moet worden benut om een samenwerking aan te gaan met de Roemeense boer. Door deze samenwerking kunnen agrarische bedrijven de verkregen kennis en ervaring delen, waardoor de collectieve melkveehouderij sector in Roemenië progressie boekt. Voor deze ontwikkelingen kunnen plaatsvinden wordt eerst onderzocht waar de kleine agrarische bedrijven tegenaan lopen en waaraan het ontbreekt op deze bedrijven. Dit begint door te kijken wat de huidige situatie in de agrarische sector en op het individuele melkveehouderijbedrijf is en aan de hand daarvan een advies te geven. Daarnaast is de visie van de Roemeense boer en Roemeense bedrijven die betrokken zijn in de agrarische sector van belang om een volledig perspectief voor de toekomst te krijgen.

1.3 Eerdere bevindingen

De huidige situatie rond de agrarische sector in Roemenië wordt op een aantal relevante gebieden in beeld gebracht. Deze onderwerpen zijn van belang aangezien zij invloed hebben op het toekomstperspectief voor de agrarische sector in Roemenië. Door vanuit de huidige situatie te kijken waaraan het ontbreekt en vervolgens op het individuele agrarische bedrijf onderzoek te doen, worden alle knelpunten en verbeterpunten benoemd. Aan de hand van deze punten kan een plan van aanpak voor de toekomst worden gemaakt met als doel verbetering van de agrarische sector in Roemenië.

De belangrijkste bevindingen over de onderwerpen die worden behandeld zijn voornamelijk verkregen door middel van literatuuronderzoek. Per onderwerp zijn verschillende bronnen gebruikt, die vermeld staan onder de alinea's. Hierbij kan gedacht worden aan wetenschappelijke tijdschriften/artikelen, handboeken, naslagwerken, websites en bibliografieën.

1.3.1: Financiële situatie

Financieel gezien heeft Roemenië een relatief laag bbp per hoofd van de bevolking. Ter vergelijking was dit in Nederland in 2017 \$ 48.223,16, terwijl dit in Roemenië op hetzelfde moment \$ 10.813,72 was. (Eurostat w. , 2017). Deze cijfers zijn voor de Roemeense ondernemer relatief gunstig, omdat de prijzen voor landbouwgrond in Roemenië de laagste zijn binnen Europa. Er kan met een minder bedrag dus aanzienlijk meer grond worden gekocht dan elders in Europa. (Zie bijlage 2)

nr	land	inwoners (x1000)		opp. (km ² x1000)		BNP (\$, miljard)	
	Totaal	38.608		279,9		1.407,8	
1.	Nederland	17.151	44,4%	41,5	14,8%	924,4	65,7%
2.	Roemenië	21.457	55,6%	238,4	85,2%	483,4	34,3%
	Totaal	38.608		279,9		1.407,8	

opp: oppervlakte
BNP: Bruto Nationaal Product

*Tabel 1: BNP Nederland t.o.v. Roemenië
Bron: CIA The World Factbook*

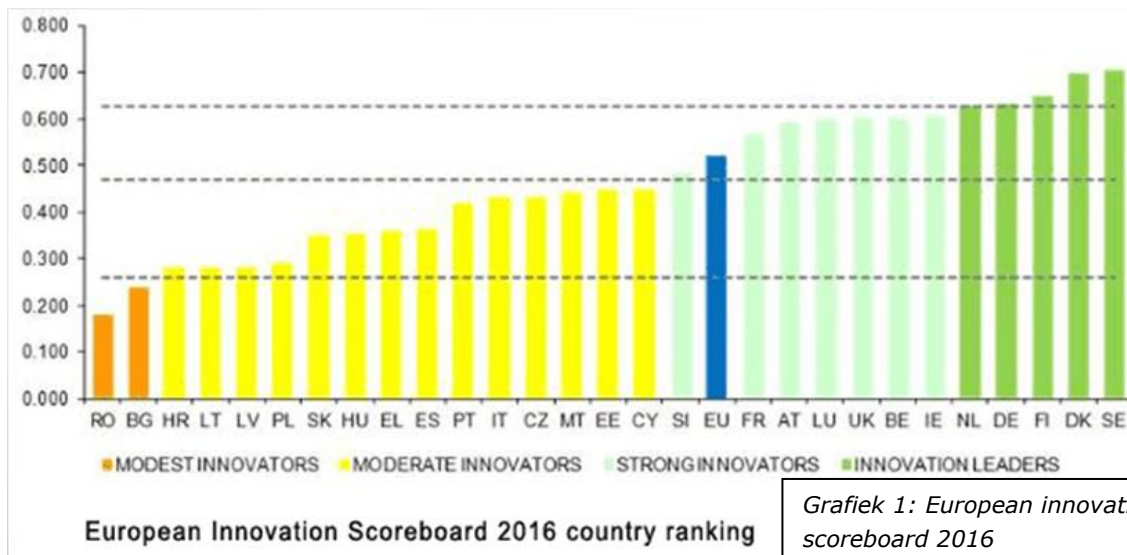
Uit gesprekken met ondernemers op de gezinsbedrijven blijkt dat er een aanzienlijk verschil te zien is in de ondernemingsstijl die de gezinsbedrijven hanteren, in vergelijking tot Nederland. De Roemeense boer doet voornamelijk nieuwe investeringen door gebruik te maken van subsidie van de overheid. Zodra er geld van buiten komt, dan gebeurt er wat. Er wordt geen "eigen geld" uitgetrokken om te investeren in het bedrijf. Daarnaast wordt het beschikbare geld meestal geïnvesteerd in iets wat op korte termijn geld oplevert. Er is weinig visie voor investeren in de toekomst. Daarnaast zijn de prijzen voor een liter melk in Roemenië dusdanig laag, dat er meer geproduceerd moet worden voor een positieve cashflow (Comission, Historical EU Price Serie of Cow's Raw Milk (in Euro/100 kg), 2018). (Zie Bijlage 3)

1.3.2: Gebrek aan kennis

Uit het in 2016 uitgebrachte European innovation scoreboard (Grafiek 1) blijkt dat Roemenië in vrijwel alle sectoren het laagste scoort, kortom een tekort aan innovatie wat een gevolg kan zijn van een tekort aan kennis. Dit blijkt des te meer als men bedenkt dat in de top 20 van beste Roemeense melkveebedrijven 8 Nederlanders staan.

Roemenië-deskundige Pieter Helfferich van Agriprogress vraagt zich af waarom de situatie is zoals die is. *“Roemenië heeft, met 14x de oppervlakte van Nederland, een verwerkte melkproductie van 1 miljard liter en 3 miljard in het grijze circuit, dat in emmertjes naar de burens gaat). Roemenië telt nog altijd 500.000 kleine boeren. Dit terwijl de Nederlandse melkproductie van 14 miljard liter, door ruim 16.000 Nederlandse boeren op een veel kleiner oppervlak wordt behaald.*

In 2008 is Pieter Helffrich met een aantal mede-investeerders begonnen met het aankopen van grond in Roemenië. Later is op deze grond een bedrijf opgezet. De waarde van de grond is hiermee verdubbeld, en met het melkveebedrijf dat hierbij hoort zelfs verviervoudigd. Hieruit kan geconcludeerd worden dat er met de juiste kennis grote mogelijkheden liggen in dit land (Helfferich, 2018).

Grafiek 1: European innovation scoreboard 2016

1.3.3: Corruptie

Op de corruption perception index 2017 van transparency International staat Roemenië op de 59^e plaats (van in totaal 183 landen). Ter vergelijking: Nederland staat op de 8^e plaats. (Zie bijlage 7)

In Roemenië worden politici door veel mensen in verband gebracht met fraude en corruptie. Alleen al in 2015 zijn er 16 parlementsleden, 5 senatoren, 5 ministers en 97 burgemeesters voor de rechter gebracht in verband met corruptie. Tussen 1990 en 2010 traden al vijftien kabinetten op.

De nieuwe Roemeense regering voert al lange tijd een strijd tegen corruptie om deze aan banden te leggen, onder meer door de minister van Justitie meer controle te geven over het Openbaar Ministerie. Dit naar aanleiding van massale protesten van de Roemeense bevolking eind 2017. (Visser, 2018).

De corruptie in Roemenië zorgt voor belemmeringen onder de gezinsbedrijven in de melkveehouderij. De mentaliteit van de communistische periode laat zijn sporen achter. De gezinsbedrijven die alles goed voor elkaar lijken te hebben, worden al snel in verband gebracht met corrupte activiteiten.

Daarnaast blijkt dat de ondernemers geen vertrouwen hebben in de politiek, wat hen belemmert in de groei van het bedrijf. Dit blijkt uit gesprekken tijdens het onderzoek met de Roemeense boeren in Transsylvanië en interviews met deelnemers aan de grootste landbouwbeurs van Roemenië in Boekarest, Indagra.

De Nederlandse overheid probeert dit probleem aan te pakken. Niet alleen uit Europees en Nederlands belang, maar ook om kansen in Roemenië te creëren voor ondernemers.

Op dit moment wordt in samenwerking met het DRN (Zie figuur 3) hard gewerkt aan de samenstelling van een White Paper dat uiteindelijk dient om bepaalde zaken in overleg met het Roemeense Ministerie van Landbouw te versnellen en tegelijkertijd knelpunten op te lossen. Met andere woorden de daad bij het woord te voegen. Omdat de agrarische sector zowel in Roemenië als in Nederland tot een topsector is bestempeld is een matchmaking van belangen voor de hand liggend, ook voor individuele bedrijven. De agri-en foodsector kent vele deelsectoren en omdat de ketenontwikkeling en samenwerking in Roemenië nog in de kinderschoenen staat, is een gezamenlijk optreden van Nederlandse zijde wenselijk om te voorkomen dat andere Europese landen onderdeel van het probleem worden (Network, <https://www.dutchromaniannetwork.nl/>, 2018).

Figuur 1: Dutch Romanian Network

1.3.4: Opvolging

Het lijkt voor de gezinsbedrijven erg lastig om een opvolger voor het bedrijf te vinden, niet alleen om leeftijdsredenen, maar ook omdat jongeren niet geïnteresseerd zijn om het boerenbedrijf thuis over te nemen. De jongeren trekken naar de steden, gaan naar de universiteit en willen graag in de grote steden aan het werk blijven.

Daarnaast is er in het verleden veel sprake geweest van Urbanisatie. Eind jaren negentig, het eind van het communistische tijdperk, vertrokken veel mensen van het platteland, wat een logisch gevolg was van de verborgen werkloosheid onder de bevolking van het platteland. Men zocht het geluk in de snelgroeïende steden met werkgelegenheid, zoals Boekarest en Cluj-Napoca.

Daarentegen is er tegenwoordig sprake van ondernemers die de steden verlaten om een bedrijf op te starten in de landbouw en te gaan wonen op het platteland. Ook is er grote groep ouderen die naar het platteland vertrekt, omdat de kosten van het levensonderhoud daar beduidend lager liggen. Ieder jaar is de toenemende stijging van ruralisatie 27% ten opzichte van urbanisatie. (Network, <https://www.dutchromaniannetwork.nl/>, 2018)

Volgens het Roemeense bureau van Statistiek vertrokken in 2015 circa 107.000 personen van de stad naar het platteland terwijl er een aantal van 78.000 de omgekeerde beweging volgden. Deze demografische beweging is nog bescheiden en heeft geringe impact op korte termijn, maar op den duur zal het niet zonder gevolgen blijven. De infrastructuur wordt verbeterd in de dorpen, drinkwatervoorziening stijgt, afvalwaterbehandeling wordt een hot item en het regionaal toerisme krijgt een boost. Deze nieuwe ontwikkelingen moeten kansen vormen voor jongeren, waardoor jongeren meer kansen krijgen voor bedrijfsopvolging. (Landenweb, 2017)

1.3.5: Arbeid

De landbouw vertegenwoordigt 29% van de totale werkgelegenheid in Roemenië, maar slechts 5% van het BBP. Dit komt doordat een groot deel van de werkers in deze sector alleen produceert voor eigen gebruik en levensonderhoud. Er is weinig visie voor investeren in de toekomst. Plattelandsgebieden worden geconfronteerd met problemen met betrekking tot onderwijs, gezondheidszorg, sociale integratie, infrastructuur, diversificatie van werkgelegenheid, emigratie en een vergrijzing van de bevolking. Uit een rapport van World Vision Romania blijkt dat 66,1% van de plattelandsbewoners in armoede leeft. Jongeren moeten vaak voortijdig de school verlaten, omdat ze moeten gaan werken om geld te verdienen.

Er is een groot tekort aan geschoolde arbeidskrachten voor de melkveehouderij. Door gebrek aan inzicht ontstaan bij de uitvoering van de werkzaamheden allerlei onnodige problemen. Dit geeft weer andere negatieve gevolgen, waardoor bedrijven in een neerwaartse spiraal terecht komen. Het ontbreekt in Roemenië aan praktische scholing, zoals we die in Nederland hebben op mbo-opleidingen, waarbij scholieren werkend leren. Daarnaast is de arbeidsproductiviteit bij de werknemers erg laag, waardoor meer arbeid nodig is.

De eigenaren van een bedrijf hebben vaak een universitaire opleiding gevolgd met een specialisatie in de landbouw. Binnen het dairy development project worden trainingen aangeboden aan boeren en werknemers, om zo de kwaliteit van de arbeid op de bedrijven te verhogen.

1.4 Wat is er nog niet bekend

Om te weten te komen waaraan het ontbreekt op de agrarische bedrijven, moet er verder worden gekeken dan het algemene beeld van de behandelde onderwerpen zoals financiële situatie en gebrek aan kennis. Door te kijken wat de kwaliteit van de kleinere agrarische gezinsbedrijven is en knel – en verbeterpunten te benoemen, kan een plan van aanpak voor de toekomst worden gemaakt. Daarom is er binnen het dairy development project gekozen voor ondersteuning op het individuele bedrijf en het aanbieden van cursussen en trainingen aan deze ondernemers. Als deze manier van ondersteuning en monitoring door derden helpt, kan dezelfde succesformule worden toegepast bij andere gezinsbedrijven.

Ook de visie en mening van de boeren op agrarische bedrijven in Roemenië speelt een belangrijke rol. Door in kaart te brengen hoe zij tegen de sector aankijken en waar zij de kansen en bedreigingen zien, wordt er een beter beeld geschetst van de huidige en toekomst situatie, dan wanneer er alleen vanuit Nederlands perspectief tegenaan wordt gekeken. Daarnaast zullen ook stakeholders in de agrarische sector worden benaderd doormiddel van een kwantitatief onderzoek. Als voorbeeld van stakeholders kan gedacht worden aan banken die agrarische bedrijven ondersteunen/financieren, of aan business coöperaties zoals het Holland Dairy House (Zie bijlage 1). Het Holland Dairy House biedt door middel van een 13-tal Nederlandse bedrijven ondersteuning in de ontwikkelingen en realisatie van nieuwe melkveehouderijen, het verbeteren van bestaande melkveehouderijen en het leveren van verschillende producten en diensten. Het programma van Holland Dairy House bestaat uit het gezamenlijk bewerken van de Roemeense markt om de Nederlandse melkveehouderijsector daar duurzaam te positioneren. Dit gebeurt onder andere door het overdragen van kennis over het Nederlandse melkveehouderijmodel aan Roemeense boerderij managers, maar ook door intensief samen te werken met Roemeense beleidsmakers. (RVO, Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO), 2015)

Het is belangrijk om de perspectieven van zowel boeren als stakeholders te vergelijken, aangezien zij zullen moeten samenwerken om stappen vooruit te zetten. Als deze twee partijen niet op dezelfde lijn liggen op een bepaald onderwerp, kunnen belemmeringen of knelpunten worden voorkomen door hier vroegtijdig op in te spelen. Hierdoor krijgt niet alleen de Roemeense ondernemer een beter beeld over de toekomst, maar ook business coöperaties zoals het Holland Dairy House, die mogelijkheden voor Nederlandse bedrijven zien om in Roemenië te ondernemen. Door de resultaten van dit onderzoek kan er gekeken worden welke ontwikkelingen er nodig zijn voor de bedrijven om in de toekomst optimaal samen te werken en het beste resultaat te halen.

Om tot antwoord te komen op de vraag wat het perspectief voor de melkveehouderij is, moet ook gekeken worden naar alternatieven binnen de sector. Net als in Nederland hoeft niet alles binnen de melkveehouderij verdiend te worden met de productie van melk. Volgens actuele cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), werd in 2016 op ruim 28 procent van de melkveebedrijven in Nederland iets gedaan aan verbreding. Dit kan bijvoorbeeld bereikt worden door automatisering van het bedrijf, waardoor tijd over blijft voor bijvoorbeeld loonwerk voor derden of agrotourisme. Dit wordt ook wel multifunctionele landbouw genoemd. In dit onderzoek worden de mogelijkheden voor functionele landbouw in Roemenië benoemd. (Koopman, 2016)

1.5 Hoofdvraag en deelvragen

Het doel van het rapport is de beantwoording van deze strategische vraag. **“Wat is het perspectief voor de melkveehouderij in Roemenië?”**

Deze hoofdvraag zal worden beantwoord met behulp van de volgende deelvragen:

Deelvraag 1: Waaraan ontbreekt het op de agrarische bedrijven?

Deelvraag 2: Wat is de visie van de boeren en stakeholders over de huidige- en toekomstsituatie?

Deelvraag 3: Waar liggen kansen voor de ondernemers?

De criteria van de resultaten van het onderzoek zijn:

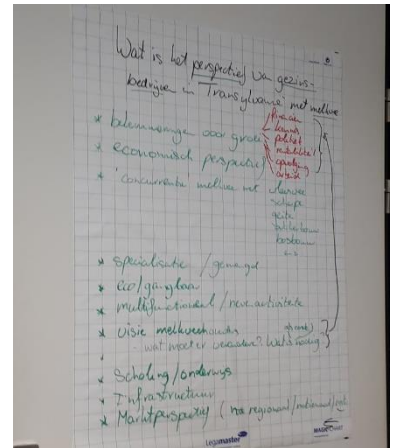
- Een duidelijke verwerking van de resultaten van een kwalitatief onderzoek.
- Een overzichtelijke SWOT Analyse aan de hand van de resultaten van de deelvragen.
- Een oplossingsrichting voor de kleinere agrarische bedrijven voor de toekomst.

Ondersteunend: -De resultaten/opbrengsten van het dairy development project

Het product dat is opgeleverd is een rapport dat relevant is voor ondernemers uit verschillende sectoren. Het rapport is niet alleen waardevol voor de Roemeense melkveehouder, maar ook ondernemers uit de agrarische sector die kansen zien in Roemenië voor zijn of haar bedrijf krijgen een waardevol beeld over de huidige en toekomstsituatie in Roemenië. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan een bedrijf als Lely die melkrobots verkoopt, of Uniform-Agri, die software voor de melkveehouderij ontwikkelt. Door het beeld van de huidige situatie van de melkveehouderij bedrijven in Roemenië te presenteren, kunnen bedrijven of adviseurs hierop inspelen. Daarnaast kunnen de resultaten worden gebruikt om tot een betere samenwerking te komen voor de toekomst.

Hoofdstuk 2. Aanpak

De deelvragen die ondersteunend zijn aan de hoofdvraag, zijn belangrijk voor een volledig antwoord op dit strategische vraagstuk. Door middel van een brainstormsessie met projectpartners binnen het dairy development project (Zie figuur 2) zijn de belangrijkste deelonderwerpen die betrekking hebben op dit vraagstuk naar voren gekomen, waaruit de meest relevante gekozen zijn. Alle belangrijke bevindingen van de deelvragen worden bij elkaar gevoegd in één SWOT-analyse. Op basis hiervan worden onderbouwde conclusies getrokken en wordt een visie bepaald voor de toekomst van de melkveehouderij sector in Roemenië.

De variabelen ter ondersteuning van dit onderzoek en de methoden waarmee deze worden onderzocht zullen worden beschreven per deelvraag:

Figuur 2: Brainstorm (deel)onderwerpen

Deelvraag 1: Waaraan ontbreekt het op de agrarische bedrijven?

In deze deelvraag wordt beschreven wat er de afgelopen jaren bereikt is binnen het dairy development project en wat er nog voor stappen gezet moeten worden op de bedrijven. Binnen het dairy development project hebben verschillende kennisontwikkelings- en overdrachtsactiviteiten plaatsgevonden. De opbrengsten hiervan zijn ieder jaar gerapporteerd, om te kunnen kijken of er sprake is van progressie op kwalitatief en kwantitatief gebied. Het project zal volgens de planning aflopen in december 2018, waardoor dit een geschikt moment is om de huidige situatie te bekijken van de bedrijven die nog binnen het project meedraaien, en die te vergelijken met Nederlandse standaarden. Dit gebeurt door een groeicurve waaraan het jongvee zou moeten voldoen, opgesteld door onderzoek van Agrifirm. De analyse van het Roemeense jongvee is in Nederland gedaan met behulp van professionele analyseprogramma's van Agrifirm. Agrifirm heeft een programma ontwikkeld waarin de veestapel van een bedrijf staat geregistreerd. Hiermee kan de veehouder de groei en ontwikkeling van het individuele dier monitoren. Na de jongveemetingen is een lijn geschetst van de kwaliteit van de veestapel in vergelijking met de gemiddelde en verwachte ontwikkeling rond een bepaalde leeftijd. (Agrifirm, 2018) Dit is ook gedaan met het jongvee op de bedrijven binnen het dairy development project

Deze gemiddeldes worden in Nederland gehanteerd, waardoor direct een vergelijking kan worden gemaakt. Er is een adviesrapport gemaakt voor een 3-tal melkveehouderijen in Transsylvanië, die vanaf 2016 gevolgd worden, op basis van de huidige situatie op de bedrijven. De data zijn verzameld door middel van bedrijfsbezoeken, in samenwerking met twee studenten van de universiteit van Cluj-Napoca. De kwaliteit van het ruwvoer is geanalyseerd door Eurofins. Door laboratoriumonderzoek is dit onderzocht, om te kijken of het een goede voederwaarde heeft of waar het eventueel aan tekort komt. (Eurofins, <https://www.eurofins.nl/nl/>, 2018) Er zijn in totaal 4 verschillende bedrijven bezocht, maar er worden er maar 3 geanalyseerd aangezien een van de bedrijven uit het project is gestapt vanwege de lagere melkprijs van Friesland Campina dan een concurrerende fabriek.

Het doel van deze deelvraag is om de balans op te maken over de huidige kwaliteit op de bedrijven. Door vanuit een kwaliteitsanalyse te kijken waar de verbeterpunten liggen en waar de focus moet komen in de toekomst, kunnen ook de kleinere bedrijven overeind blijven tussen de “grote jongens”.

Deelvraag 2: Wat is de visie van de boeren en stakeholders op de huidige- en toekomstsituatie?

De visie van de betrokkenen in de sector komt naar voren door middel van een kwantitatief onderzoek. De statistieken die uit de frequentie van een antwoord komen bij de gestelde vragen, zorgen ervoor dat er een volledig beeld ontstaat op de vraag wat de visie van de boeren en de stakeholders in de agrarische sector in Roemenië is. Dit onderzoek is gedaan worden door middel van 2 verschillende vragenlijsten, waarvan er 1 speciaal is opgesteld voor boeren/ondernemers en een aangepaste vragenlijst voor de stakeholder in de agrarische sector. Allereerst is de mening over de huidige situatie gevraagd, aan de hand van de tevredenheid op een aantal onderwerpen waar de boer of de stakeholder dagelijks mee te maken heeft. Vervolgens is gevraagd hoe men over de toekomst denkt en welke plannen hiervoor zijn. Hierbij kan gedacht worden aan uitbreiding van het huidige bedrijf of juist stoppen waar men mee bezig is en voor een andere bron van inkomsten gaan. Ook is de toekomstverwachting voor de melkprijs gevraagd om vervolgens te kijken met welke beschikbare of niet beschikbare middelen men hierop wil inspelen.

Er is gevraagd wat de achtergrond van de geïnterviewde is en welke (voor)opleiding iemand heeft gehad. Ook is gevraagd over welke extra vaardigheden de persoon beschikt of waarin men training heeft gehad, die helpen bij zijn of haar beroep. Daarnaast is men over de invloed van (sociale) media en het maatschappelijk belang van een aantal zaken in de agrarische sector bevraagd. Er is voor deze onderwerpen gekozen omdat deze normaal gesproken niet worden behandeld in bedrijfsanalyses. Ook wordt op deze manier het maatschappelijk belang van deze vormen van informatie getoetst, om te kijken hoe waardevol dit is voor de ondernemers in de agrarische sector. De volledige vragenlijsten zijn te vinden in bijlage 5 en 6 van het bijlageboek, waarin alle onderwerpen terug te vinden zijn.

De surveys zijn afgenomen op INDAGRA in Boekarest. INDAGRA is het grootste en meest belangrijke evenement van de agrarische sector in Roemenië. In 2017 telde de beurs 61.500 bezoekers, zowel werkzaam in de sector als geïnteresseerden. Daarom is dit een geschikte locatie om een onderzoek te doen. Er is gekozen om twee verschillende surveys aan te bieden, waarvan de ene is gericht op de melkveehouder en de ander op andere betrokkenen in de sector. Hierbij kan gedacht worden aan importeurs, fabrikanten, adviseurs etc. De resultaten van de survey zullen zijn verwerkt in overzichtelijke schema's en grafieken. Aan de hand van de resultaten zullen vervolgens conclusies worden getrokken. (Scribbr, 2015) (INDAGRA, 2018)

De taalbarrière tijdens dit onderzoek werd verholpen door samen te werken met een drietal studenten afkomstig van the University of Agronomic Sciences and Veterinary Medicine Bucharest, die geholpen hebben bij het vertalen en uitvoeren van dit onderzoek. De resultaten zijn verwerkt in SPSS, waar vanuit iedere vraag een overzichtelijke tabel en of grafiek kon worden gehaald. Aan de hand van deze resultaten kan een conclusie worden getrokken, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen de

mening van de melkveehouder en de mening van andere ondernemers in de agrarische sector. De meest opvallende resultaten van dit onderzoek zullen kort worden beschreven en verder worden bediscussieerd in het volgende hoofdstuk.

Deelvraag 3: Waar liggen kansen voor de ondernemers?

In deze deelvraag is een oplossing gezocht om de benoemde groeibelemmingen in de huidige situatie om te zetten in kansen. Hierbij gaat het om de huidige financiële situatie, het gebrek aan kennis, de huidige mate van corruptie, gebrek aan opvolging en een te lage kwaliteit van arbeid. Op ieder gebied wordt een oplossing voor het huidige probleem aangedragen. Daarnaast liggen er nieuwe kansen voor de bedrijven die nog niet gezien worden, zoals de multifunctionele landbouw. Deze en andere opties voor kwalitatieve en/of kwantitatieve verbetering voor het bedrijf zullen worden onderzocht, zodat ze resulteren in een beter toekomstperspectief.

Ook is de omschakeling naar biologische landbouw beschreven, aangezien sommige bedrijven al grotendeels biologisch handelen, maar de voordelen ervan nog niet benutten. De omschakeling richting biologische landbouw zal worden beschreven, om te kijken wat hiervoor nodig is en welke voordelen dit met zich meebrengt.

Door middel van de resultaten van deelvraag 2 waarin de visie van de boeren naar voren komt plus de reeds bevonden groeibelemmingen eerdergenoemd in de inleiding van dit rapport, zijn alle negatieve factoren die een goed toekomstperspectief in de weg staan bekend. De vervolgstap is om deze groeibelemmingen om te zetten in kansen. Hoe dit moet worden gedaan wordt in deze deelvraag beschreven per onderwerp. De literatuur voor deze oplossingen is verzameld uit bronnen als wetenschappelijke tijdschriftartikelen, boeken, informatieve websites en beschreven succeservaringen.

Daarnaast worden de nieuwe oplossingsrichtingen beschreven door voorbeelden van toepassing van deze alternatieve methodes in andere landen. Deze methodes zijn elders al succesvol bevonden binnen de agrarische sector, waardoor de mogelijkheden om dit in Roemenië te doen moeten worden benoemd als optie voor de toekomst.

2.1 Swot analyse

Naar aanleiding van de resultaten wordt een SWOT-analyse gedaan. De SWOT-analyse is een veelgebruikt model bij het bepalen van de strategie van een onderneming of organisatie. SWOT staat voor Strengths, Weaknesses, Opportunity's en Threats. De SWOT is een hulpmiddel om een grote hoeveelheid informatie na analyse overzichtelijk en eenvoudig weer te geven. Zo biedt de SWOT-analyse inzicht waardoor een bedrijf zichzelf en de omgeving waarin zij actief is, beter kan begrijpen en beheersen. De SWOT-analyse wordt visueel meestal in vier kwadranten weergegeven. Dit model laat verder goed zien hoe de aansluiting van een bedrijf op de markt er uit ziet, waaruit een goede marketingstrategie kan worden bepaald. (Vliet, 2010) Deze SWOT-analyse zal worden ingezet als analyse op de opvallendste resultaten uit de deelvragen.

Hoofdstuk 3. Resultaten

De resultaten zullen worden gepresenteerd, door deze per deelvraag te beschrijven. Iedere deelvraag krijgt een aparte paragraaf, waardoor het onderscheid in de resultaten duidelijk is. De manier waarop de gegevensverzameling heeft plaatsgevonden is verschillend per deelvraag. Dit is voornamelijk gebeurd door middel van de bezoeken aan gezinsbedrijven in Roemenië, interviews met ondernemers, specialisten en betrokkenen uit de sector en andere informatie verkregen tijdens de bezoeken in Roemenië. De resultaten zullen worden bediscussieerd in hoofdstuk 4

Deelvraag 1: Waaraan ontbreekt het op de agrarische bedrijven?

Op de bezochte bedrijven is gekeken naar de algemene ontwikkeling en huidige situatie, de kwaliteit van jongvee en de kwaliteit en opslag van het ruw- en krachtvoer. De resultaten van ieder bedrijfsbezoek zijn beschreven en geanalyseerd, vervolgens is per bedrijf een actieplan gemaakt. Door de tabel ontstaat een overzichtelijk beeld van de situatie op ieder individueel bedrijf en waar het aan ontbreekt. Vervolgens worden de jongveemeting en kuilanalyses beschreven en geanalyseerd.

De volledige rapportage van de bedrijfsbezoeken en de adviesrapporten inclusief de kwaliteit van jongvee en ruwvoer zijn te vinden in bijlage 9 en 10 van het bijlageboek.

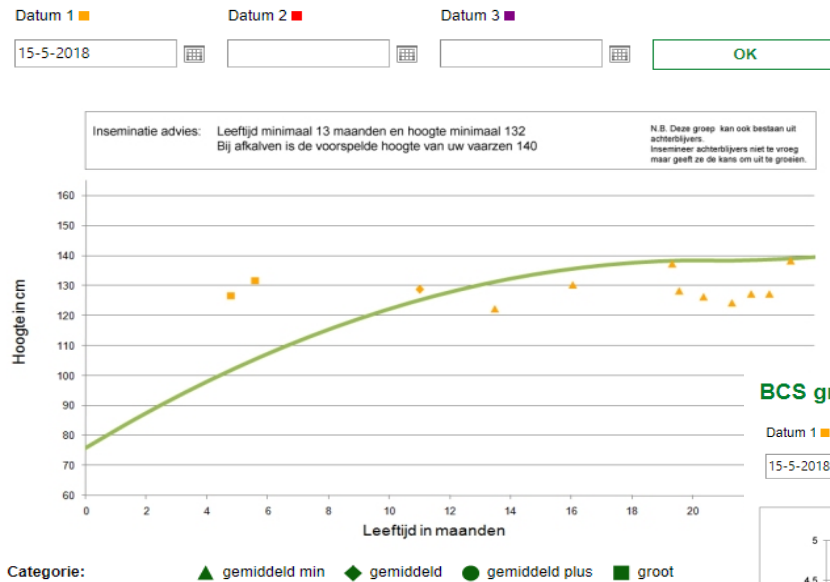
3.1 Frevest

Eigenaar	Frentiu Leon
Bedrijf gestart	2005
Land in bezit	Bezit 100 hectare, huurt 400 hectare. Totaal = 500 hectare grond
Producten	Verbouwd Mais, tarwe, luzerne, zonnebloemen en koolzaad
Aantal stuks melkvee	82 melkkoeien
Werknemers	12 werknemers
Stallen	Oude staatsgebouwen,
Type vee	Holstein geïmporteerd uit Duitsland, Nederland en Bulgarije
Voer kwaliteit	Voer op de voergang ruikt fris, Goed opgeslagen silages
Melkstal	Schoon, wordt gebruik gemaakt van desinfectiemiddel
Bijzonderheden	- Veel gebruik van mineralen en supplementen voor de koeien - Het bedrijf heeft een eigen trekker werkplaats - Geïnteresseerde/betrokken eigenaar en zoon, gaan met de tijd mee - Melkdoel wordt nog niet behaald - Mest van de koeien is te dik - Ureum is te hoog - Er wordt te veel hooi gevoerd → te veel pens vulling met hooi en te weinig opname andere essentiële voerproducten. - Koe-comfort is matig

Jongveemeting van Frevest

Onderstaande grafieken 2 en 3 geven de groeicurves n.a.v. de jongveemetingen die gedaan zijn bij Frevest weer.

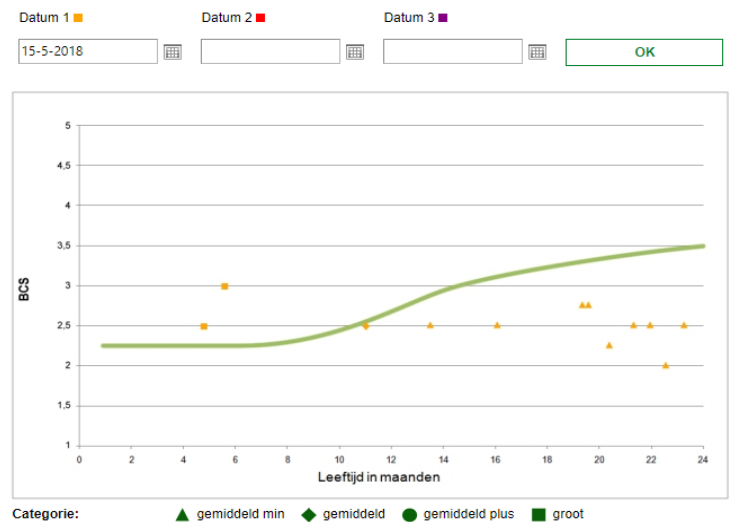
Hoogte grafiek

Grafiek 2: Hoogtemeting jongvee Frevest

De y-as laat de body conditie score zien schaal 1-5 →
de x-as laat de leeftijd in maanden zien

BCS grafiek

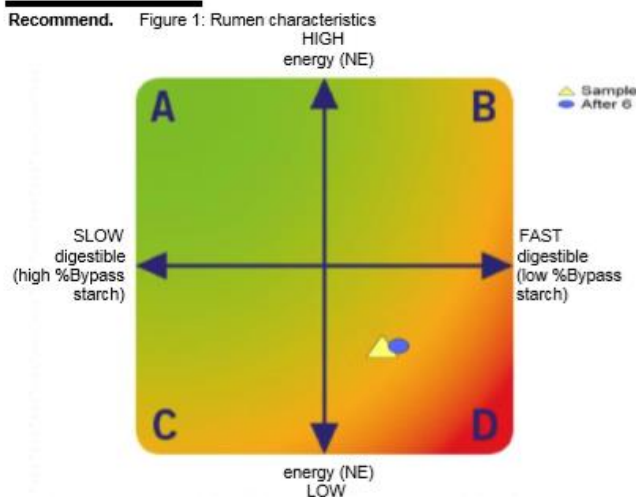
Grafiek 3: Body Conditie Score (BCS) Jongvee Frevest

De groene lijn in grafiek 2 is de gewenste groei en in grafiek 3 de gewenste BCS voor jongvee in Nederland met betrekking tot welke leeftijd het jongvee op dat moment heeft. De gele figuren betekenen het volgende ▲=gemiddelde minimum ◆=gemiddeld ●=gemiddeld groot ■=groot

Er zitten een aantal uitschieters qua hoogte tussen het jongvee zoals te zien is in grafiek 2. Hiermee moet rekening worden gehouden in de (ligboxen)stal, zodat gewricht-, rug- of pootproblemen worden voorkomen. Het Grootste deel van het jongvee zit echter onder de gewenste gemiddelde groei en is te klein. Dit heeft te maken met het rantsoen dat het jongvee krijgt, waarin te weinig voedingsstoffen zitten voor een voldoende groei. Als men de hoogte vergelijkt met de body conditie score in grafiek 3 ontstaat een beeld over de fysieke gezondheid van de koe. Het jongvee is erg mager, wat te zien is aan de lage body conditie score in grafiek 2. Dit kan negatieve gevolgen hebben voor de komende lactatieperiode.

Kuilanalyse Eurofins van de snijmais van Frevest

De combinatie van het aandeel bestendig zetmeel en de energie (VEM) van de maiskuil, zijn verwerkt in pens karakter snijmais. Samen geven ze een indicatie hoe goed de koe met de kuil vooruit kan.

Figuur 3: Penskarakter snijmais Frevest

- Het groene deel linksboven is het optimum voor de koe: veel energie (VEM) en een hoog bestendig zetmeelpercentage in de maiskuil. Snel verteerbare kuilen met weinig VEM zijn minder wenselijk (rood gedeelte).
- De gele driehoek geeft de kwaliteit weer op het moment van monstername.
- Het blauwe rondje verteld hoe deze mais is veranderd na 6 maanden.
- In de tabel staan in het kort de kenmerken van de kuil weergegeven en hoe het rantsoen kan worden bijgestuurd. Met deze informatie kan het totale rantsoen beter worden afgestemd op de kwaliteit van de gevoerde maiskuil. (Eurofins, Expertise, 2016)

De kwaliteit van de snijmais op Frevest naar aanleiding van laboratoriumonderzoek is verre van goed. Zoals te zien in figuur 3 wordt de mais snel verteerd, wat komt door het lage percentage zetmeel in de mais. Daarnaast heeft de mais weinig energie, wat zorgt voor een lage VEM-waarde.

		Effect on Milk Production	Silage characteristics	Adjust the Ration with
A	HIGH energy SLOW digestion	• high % protein • high % fat • more milk	• optimal	• Limit bypass starch in ration when >50% of forage is maize
B	HIGH energy FAST digestion	• risk of acidosis	• highly fermented • insufficiently ripened • chopped too fine	• slow energy
C	LOW energy SLOW digestion	• high % fat • less milk	• kernel poorly crushed • chopped too coarse	• rumen energy • more protein
D	LOW energy FAST digestion	• low % protein • low % fat • risk of acidosis	• insufficiently ripened • highly fermented	• slow energy • bypass protein

Tabel 2: Spijsvertering schema

De snijmais bevat weinig energie en is snel verteerbaar, zoals te zien in Tabel 2. Dit heeft ter gevolge op de melkproductie dat er een laag percentage eiwit, laag percentage vet en risico op pens verzuring ontstaat. Het kenmerk van deze kuil is dat deze onvoldoende is gerijpt en sterk voor verteerd is. Het rantsoen zal moeten worden bijgestuurd door producten te voeren waardoor de koe langzame energie opneemt, zoals maismeel of grof geplette tarwe. Daarnaast kan eiwitaanvulling worden gerealiseerd door het voeren van bestendige eiwitbronnen. Hierbij kan gedacht worden aan het voeren van bestendige soja, wat een relatief hoge DVE bevat (Darm Verteerbaar Eiwit). Een tekort aan DVE in het rantsoen remt direct de melkproductie, wat moet worden voorkomen. (Eurofins, DVE)

3.2 Belgrom

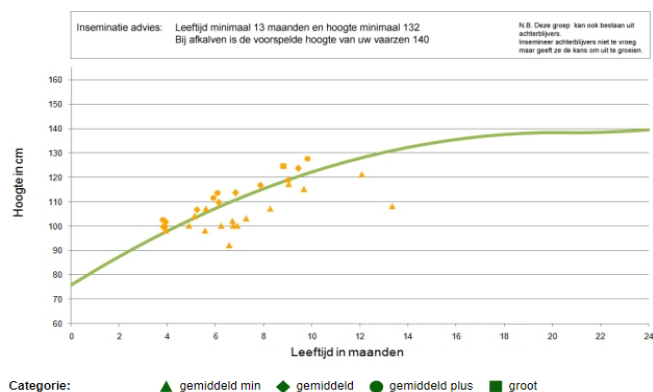
Eigenaar	Beltechi Gheorghe
Land in bezit	250 hectare
Producten	Luzerne, mais, ccm, zonnebloemen, tarwe
Aantal stuks melkvee	106 koeien, gemiddelde productie 24 liter per dag
Werknemers	3
Stallen	3 stalruimtes
Type vee	Voornameijk import Holstein
Voer kwaliteit	Kwaliteit voer op de voergang matig evenals de opslag
Melkstal	Schoon, wordt gebruik gemaakt van desinfectiemiddel
Bijzonderheden	- Koe signalen zijn matig tot slecht - Melkdoel wordt nog niet behaald - Mest van de koeien niet goed gefermenteerd - Te laag eiwitgehalte in het voer - Geen duidelijk voerplan - Ureum is te hoog - Koe-comfort is matig - Last van overbezetting - Honden lopen tussen het jongvee → kans op neospora - Weinig interesse bij de eigenaar/niet betrokken

Jongveemeting van Belgrom

Hoogte grafiek

Datum 1 ■ Datum 2 ■ Datum 3 ■

17-5-2018

Grafiek 4: Hoogtemeting jongvee Belgrom

De y-as laat de body conditie score zien schaal 1-5 →
de x-as laat de leeftijd in maanden zien

← De y-as laat de hoogte in centimeters zien,
de x-as laat de leeftijd in maanden zien

BCS grafiek

Datum 1 ■ Datum 2 ■ Datum 3 ■

17-5-2018

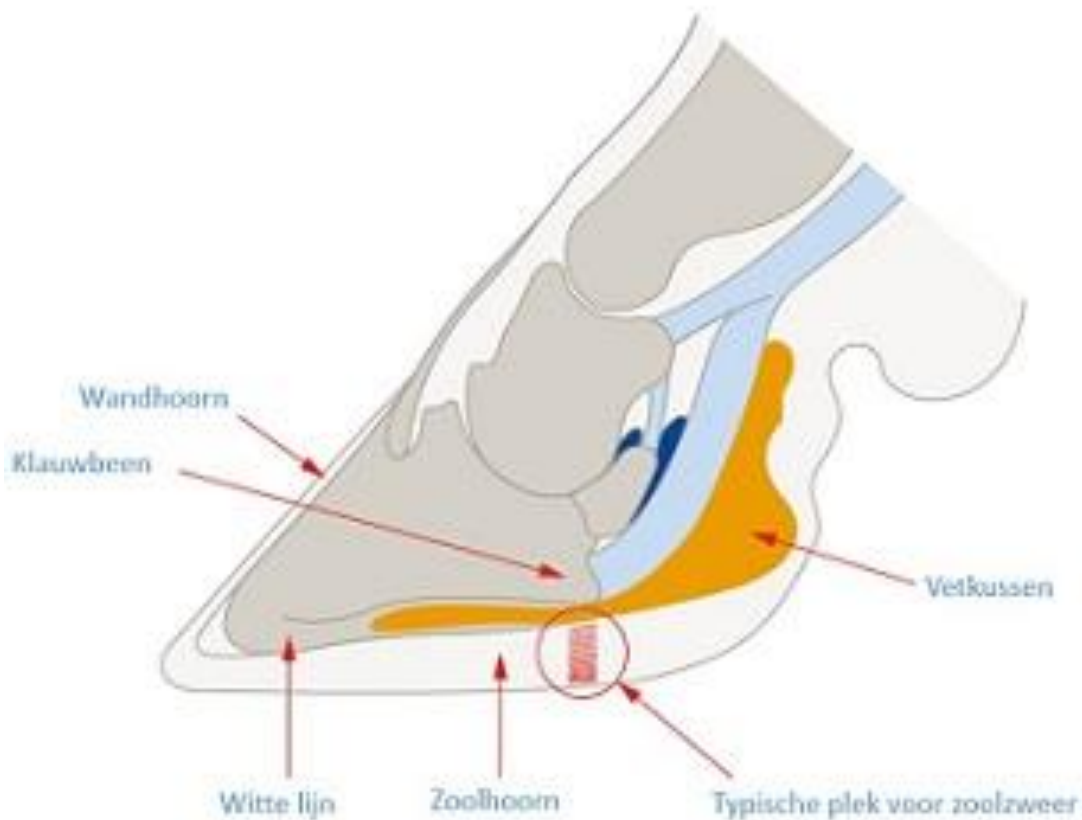

Grafiek 5: Body Conditie Score (BCS) Jongvee Belgrom

Ondanks de matige voerkwaliteit en een onduidelijk voerplan is de hoogte van het jongvee op Belgrom niet slecht te noemen. Het grootste deel van het jongvee groeit goed mee met de gestelde gemiddelde, wat te zien is aan de gele punten die dicht rond de groene lijn liggen in grafiek 4.

Als men kijkt naar Grafiek 5, de body conditie score, dan is deze matig tot slecht te noemen. Slechts 3 stuks vee zitten boven gemiddeld, maar het overgrote deel scoort (veel) te laag op de body conditie score wat terug te zien is in kreupele koeien met klauwproblemen.

Uit recent onderzoek van Trouw nutrition blijkt een sterke relatie te bestaan tussen conditiescore en klauwgezondheid. Magere koeien hebben meer risico op klauwproblemen. De correlatie zit tussen lichaamsvet en de dikte van het vetkussen in de klauw (*digital cushion*). (Nutrition) Koeien met een lage conditiescore hebben over het algemeen ook een dunner vetkussen in de klauwen. Dit betekent dat koeien in een negatieve energiebalans ook vet mobiliseren dat opgeslagen zit in delen als de klauwen. Het vetkussen groeit ook weer naarmate de koe vetter wordt. Het vetkussen zorgt voor bescherming door schokabsorptie en verdeling van het gewicht van de koe over de klauw en het stimuleert indirect de nieuwe aanmaak van klauwzool en hoorn. Wanneer deze bescherming vermindert, dan kunnen er gemakkelijk klauwproblemen zoals zoolzweren ontstaan (zie figuur 4).

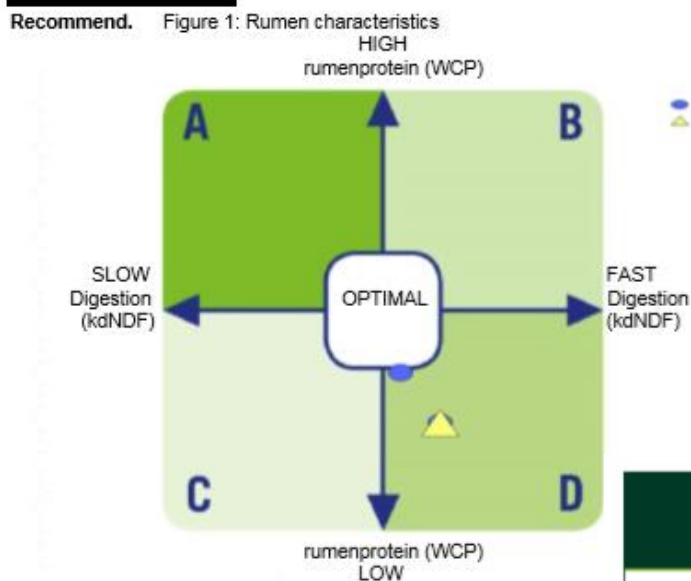

Figuur 4: Klauw koe met klauwproblemen

Kuilanalyse Eurofins van de Gras silage van Belgrom

De kuilanalyse KuilKenner van Eurofins bevat een nieuw onderdeel, pens karakter, waarmee de pens benutting van het ruwvoer beter ingeschat kan worden.

Penskarakter is ontwikkeld omdat de voederwaardecijfers niet in elke situatie kunnen voorspellen hoe koeien het ruwvoer benutten. Die benutting hangt namelijk af van de manier waarop het voer in de pens en de darmen wordt verteerd. Dit is bijvoorbeeld voor een natte kuil heel anders dan voor een droge kuil, zelfs al hebben ze beide dezelfde voederwaarde. (Eurofins, Voeding Compleet, 2014)

Figuur 5: Penskarakter Gras silage Belgrom

Zoals te zien in Figuur 5 ligt de kwaliteit van de gras silage momenteel in het minder wenselijke gedeelte. Echter na 6 maanden komt deze steeds dichterbij het optimale middelpunt, wat betekent dat de boer zijn kuil beter nog een tijdje kan laten zitten voor dat hij begint ervan te voeren.

- Het donkergroene deel linksboven is het optimum voor de koe: veel pens eiwit (W-RE) en een trage verteringssnelheid (kdNDF). Snel verteerbare kuilen met weinig pens eiwit zijn minder wenselijk (Lichtgroene gedeelte rechtsonder).
- De gele driehoek geeft de kwaliteit weer op het moment van monstername.
- Het blauwe rondje verteld hoe deze gras silage is veranderd na 6 maanden.

	Signals	Ration correction	Silage management
OPTIMAL	• High milk yield • Healthy cows • Good feed efficiency	• Silage in balance, no special correction required • Fits in a lot of rations	• Fertilization, cutting moment, dry matter content are in balance
A HIGH rumenprotein SLOW digestion	• High milk urea • Hard feces • Lower DMI • Low milk yield	RUMEN DEGRADABLE ENERGY, BYPASS PROTEIN f.e. Bypass soybean meal, Wheat, Barley	• Cut younger stage • Apply more Nitrogen • Ensilage lower DM
B HIGH rumenprotein FAST digestion	• Liquid feces • Reduced milk fat content • Risk on rumenacidosis	SLOWLY DEGRADABLE ENERGY, BYPASS PROTEIN f.e. Bypass soybean meal, Brewers grain, Maize-silage	• Ensilage higher DM
C LOW rumenprotein SLOW digestion	• Hard, light colored feces • Higher milk fat content • High effective NDF • Low milk yield	RUMEN DEGRADABLE PROTEIN, RUMEN DEGRADABLE ENERGY f.e. Combi wheat + rapeseed meal	• Cut younger stage • Apply more Nitrogen • Ensilage lower DM
D LOW rumenprotein FAST digestion	• Reduced milk urea • Liquid feces • Reduced milk protein content • Reduces milk production	RUMEN DEGRADABLE PROTEIN, SLOW DEGRADABLE ENERGY f.e. Rapeseed meal, Crushed wheat, Sunflower meal	• Cut younger stage • Apply more Nitrogen • Ensilage lower DM

Tabel 3: Spijvertering schema

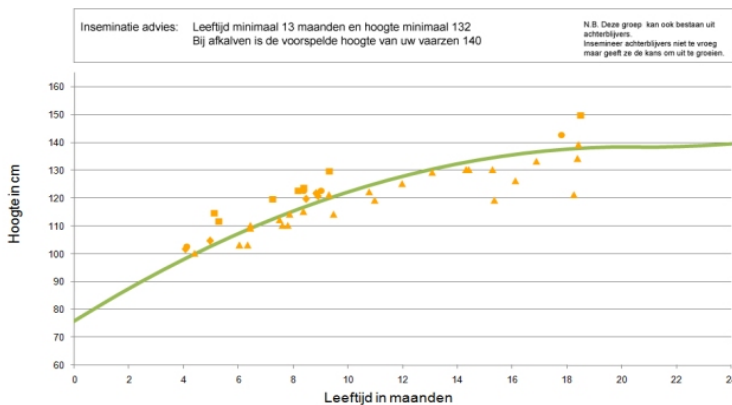
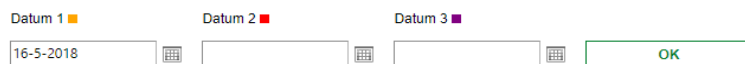
Zoals te zien in tabel 3 bevat de gras silage weinig pens eiwit en een relatief snelle verteringssnelheid. Typerend voor deze grassilage is een verlaagd ureum, dunne mest, druk op het eiwitgehalte en druk op de melkproductie. Het rantsoen kan worden bijgestuurd door het voeren van pens eiwitten met langzame energie, zoals zonnebloemzaad, raapzaad en geplette tarwe. Het sturen via ruwvoerwinning om naar een optimum te gaan kan door meer stikstof te bemesten en het gras jonger te maaien.

3.3 TransConstruct

Eigenaar	Wil anoniem blijven
Land in bezit	1000 hectare+ (grote akkerbouw tak)
Producten	Mais, tarwe, luzerne, zonnebloemen, koolzaad, gras, ccm, graan
Aantal stuks melkvee	150 melkkoeien (nog steeds aan het uitbreiden)
Werknemers	100 werknemers
Stallen	4 onlangs gebouwde stallen, wordt nog bijgebouwd
Type vee	Holstein en roodbont melkkoeien, Angus (vleesvee)
Voer kwaliteit	Voer op de voergang ruikt matig, veel rotte plekken en warmte in de silo's
Melkstal	Schoon, wordt gebruik gemaakt van desinfectiemiddel
Bijzonderheden	- Geeft geen informatie wat betreft melkdata - Koe conditie is matig, veel koeien met hittestress - Holstein koeien te mager, andere koeien te vet - Hygiëne is matig, strohokken moeten vaker ververs worden - Gebrek aan ventilatie → veroorzaker hittestress - Veel niet verteerde resten in de mest - (Stro)hokken zitten te vol, hierdoor te weinig ruimte aan voerhek - Bedrijf laat weinig informatie los - Slechte betrokkenheid werknemers/eigenaar - Bedrijf ligt afgelegen in de bergen, lastig bereikbaar (route/weg er naartoe moet verbeterd worden)

Jongveemetingen van TransConstruct

Hoogte grafiek

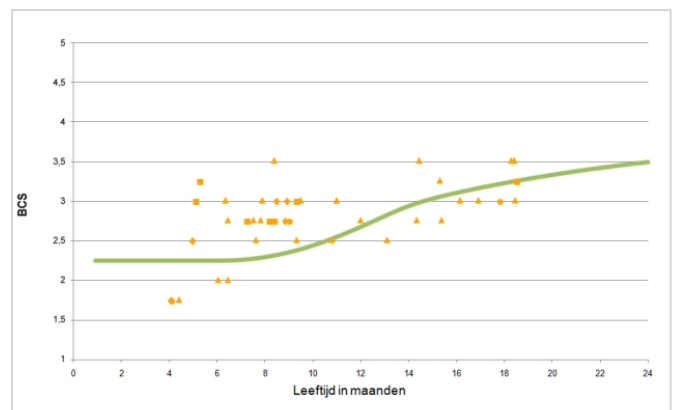
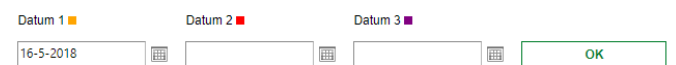

Categori **Grafiek 6: Hoogtemeting Jongvee Transconstruct**

De y-as laat de body conditie score zien schaal 1-5 →
de x-as laat de leeftijd in maanden zien

← De y-as laat de hoogte in centimeters zien,
de x-as laat de leeftijd in maanden zien

BCS grafiek

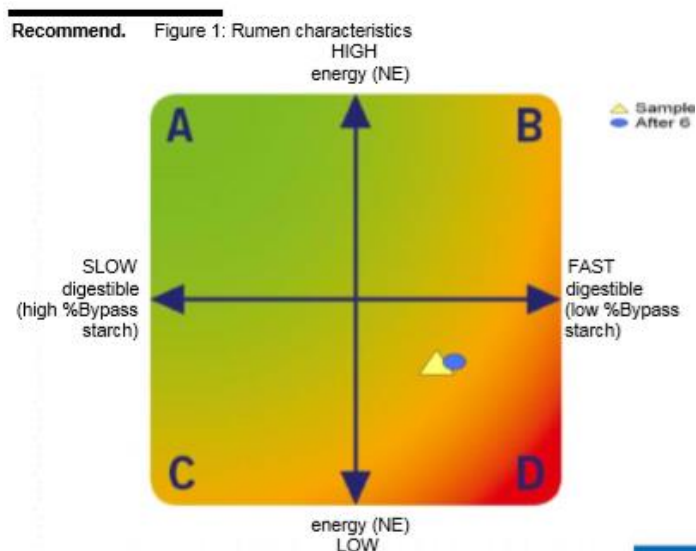

Grafiek 7: Body Conditie Score (BCS)

De groene lijn die door de grafiek loopt is de gewenste groei voor jongvee in Nederland met betrekking tot welke leeftijd het jongvee op dat moment heeft. De gele figuren in de grafiek betekenen het volgende Δ=gemiddelde minimum ◇=gemiddeld ◊=gemiddeld groot □=groot

Het jongvee op Transconstruct is in goede conditie. De gewenste hoogtes qua leeftijd worden bereikt en de dieren zien er goed verzorgd uit. Sommige stuks jongvee zijn echter aan de vette kant, wat te zien is aan de hoge Body conditie score in grafiek 6. Dit moet het bedrijf proberen te verminderen om problemen in de toekomst te voorkomen. Op het moment van afkalven mag de koe niet te vet zijn. Vette koeien hebben kans op leververvetting, waardoor de lever niet meer goed functioneert. Zulke koeien vreten in de periode rond het afkalven vaak slecht en ze gaan in het begin van de lactatie te snel in conditie achteruit. Ze hebben een veel grotere kans om melkziekte te krijgen dan een koe in de juiste conditie. Na afkalven ontwikkelen ze vaker slepende melkziekte en zijn vatbaarder voor ontstekingen zoals in de baarmoeder of in het uier. (Marum-Grootegast)

Kuilanalyse Snijmais Eurofins

- Het groene deel linksboven is het optimum voor de koe: veel energie (VEM) en een hoog bestendig zetmeelpercentage in de maiskuil. Snel verteerbare kuilen met weinig VEM zijn minder wenselijk (rood gedeelte).
- De gele driehoek geeft de kwaliteit weer op het moment van monsternamen.
- Het blauwe rondje vertelt hoe deze mais is veranderd na 6 maanden.

Figuur 5: Penskarakter snijmais Transconstruct

In tabel 4 staan in het kort de kenmerken van de kuil weergegeven en hoe het rantsoen kan worden bijgestuurd. Met deze informatie kan het totale rantsoen beter worden afgestemd op de kwaliteit van de gevoerde maiskuil

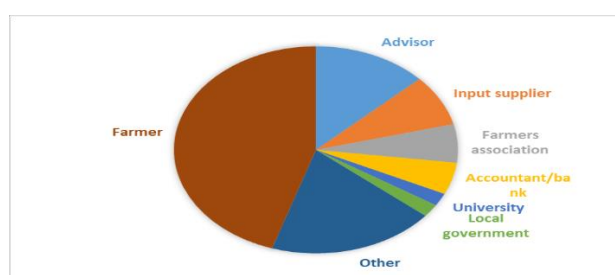
		Effect on Milk Production	Silage characteristics	Adjust the Ration with
A	HIGH energy SLOW digestion	• high % protein • high % fat • more milk	• optimal	• Limit bypass starch in ration when >50% of forage is maize
B	HIGH energy FAST digestion	• risk of acidosis	• highly fermented • insufficiently ripened • chopped too fine	• slow energy
C	LOW energy SLOW digestion	• high % fat • less milk	• kernel poorly crushed • chopped too coarse	• rumen energy • more protein
D	LOW energy FAST digestion	• low % protein • low % fat • risk of acidosis	• insufficiently ripened • highly fermented	• slow energy • bypass protein

Tabel 4: Spijsvertering schema

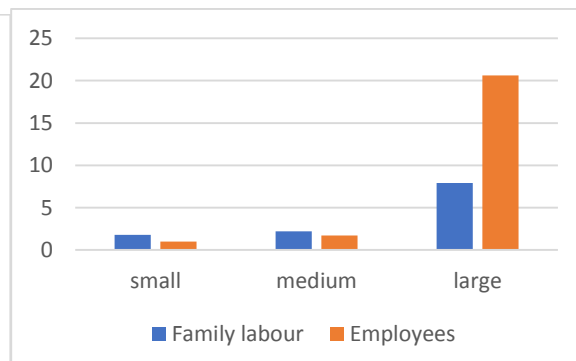
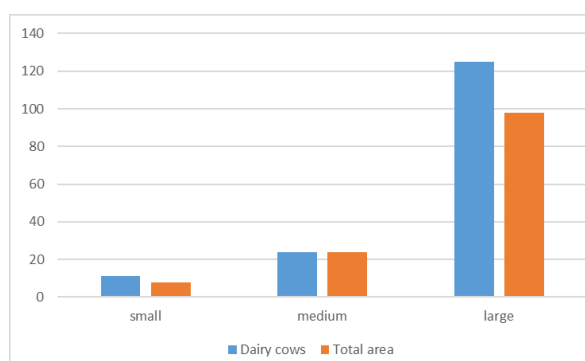
Deelvraag 2: Wat is de visie van de boeren en stakeholders op de huidige- en toekomstsituatie?

Er is tijdens de beursdagen volledige respons geweest van 36 boeren en 47 andere ondernemers in de agrarische sector. Allereerst zijn de melkveehouders onderverdeeld in 3 categorieën, namelijk 12 kleinere bedrijven (<15 melkkoeien), 11 middenbedrijven (tussen 15 en 45 melkkoeien) en 13 grotere bedrijven (>45 melkkoeien). Alle betrokkenen zijn onderverdeeld in een tabel, met bijbehorend vakgebied. De melkveehouders bezitten gemiddeld 56 koeien en 54 hectare land. 84% van de geïnterviewde boeren heeft een opvolger voor het bedrijf.

Figure 6: Profession of interviewees

Vakgebied	Hoeveelheid	Percentage in %
Leveranciers (Voer/zaden etc.)	7	8,2
accountants	4	4,7
adviseurs	11	12,9
Landbouwvereniging	5	5,9
universiteit	2	2,4
Lokale overheid	2	2,4
Other	18	18,8
Melkveehouder	36	44,7
Total	83	100,0

Figuur 6a: Number of dairy cows and total area (ha), and fig 2b: family labour and employees at small, medium and large farms

Tabel 5: Farm en farmers characteristics

	Farm size			
	small	medium	large	average
Dairy cows (nr)	11	24	125	56
Area (ha)	8	24	98	54
Family members including farmer (nr)	1.8	2.2	7.9	4.2
Employees (nr)	1.0	1.7	20.6	14.2
Age (years)	41	43	46	43
Experience dairy farming (years)	18	10	17	16

3.2.1 Huidige situatie

Zoals te zien in Tabel 3 zijn boeren positiever over de huidige situatie dan de stakeholders. Hoe lager de score, hoe hoger de tevredenheid. Bij verdere analyse van deze scores blijkt dat grotere boeren over het algemeen meer tevreden zijn dan de kleinere en middelgrote boeren, voornamelijk op het gebied van economische resultaten. Dit blijkt uit de antwoorden van de boeren gerelateerd aan de farm size zoals eerder benoemd in Tabel 5. Over Machine werk zijn beide partijen het meest tevreden, gezien de positieve score van tevredenheid in Tabel 6.

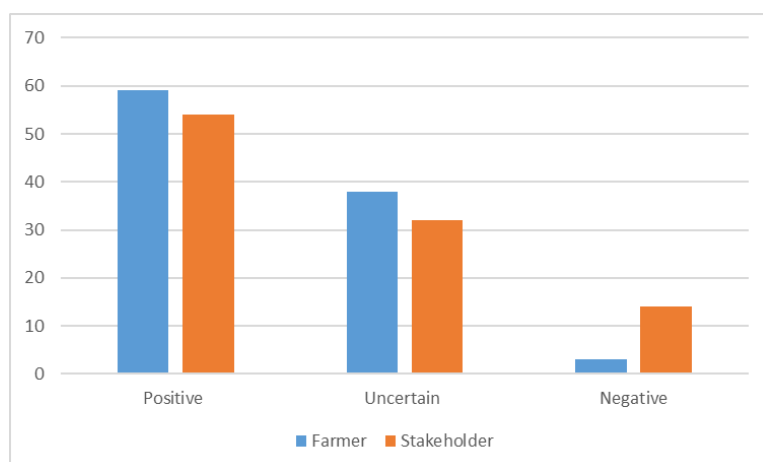
Tabel 6: score for satisfaction with current situation of the dairy farm (1 = fully agree, 5 = don't agree at all)

	farmer	stakeholder
Economic result of farm is positive ^{*)}	2.1	2.7
Management and organisation of farm is good ^{*)}	2.2	2.7
Lot of pleasure in dairy farming ^{*)}	1.9	2.5
Good qualified labour at farm ^{*)}	2.3	2.9
Seldom have problems with the cows	2.4	2.4
Like to work at land	1.8	2.0
Like to work with machinery	1.7	2.0

^{*)} Significant difference between farmers and stakeholders

3.2.2 Toekomstperspectief

Uit grafiek 2 blijkt dat Bijna 60% van de boeren positief is over de toekomst, waartegen 40% onzeker is. Stakeholders zijn iets minder optimistisch en meer negatief over de toekomst van melkveehouderijen (14%).

Grafiek 2: Opinion about the future of your dairy farm (% of group)

Van de respondenten is 78% van de boeren is plan om de melkveehouderij uit te breiden en 53% wil zelf zijn melk gaan verwerken. Uit Tabel 6 blijkt dat 71% van de Stakeholders verwacht dat de boeren zich bezig gaan houden met het uitbreiden van de huidige melkproductie. Daarnaast zijn stakeholders positiever dan de boeren zelf over het opnieuw lokaliseren of nieuw opstarten van een boerderij. Slechts 6% van de boeren overweegt te stoppen met het huidige beroep, terwijl 30% van de stakeholders verwacht dat veel boeren in de toekomst zullen stoppen.

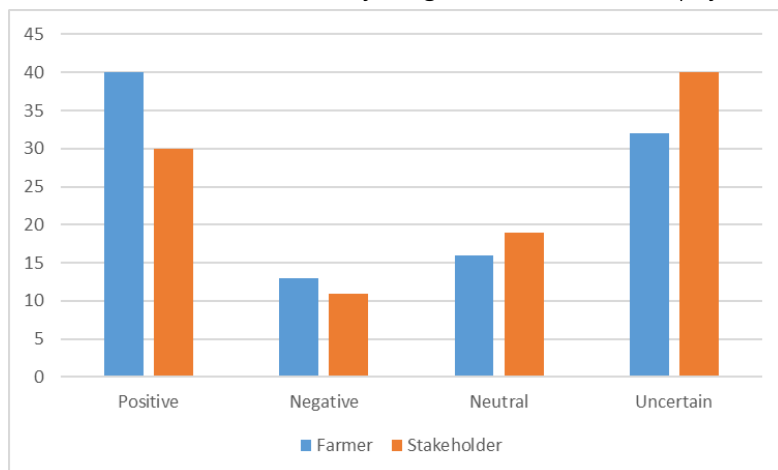
Tabel 6: What will be the focus for the development of dairy farms in future? (% , more answers possible)

Future development	Farmers	stakeholders
Expand dairy production	78	71
Expand other agricultural production	25	63
Own milk processing	53	64
Direct selling of products	28	59
Relocate farm	14	32
Start a new farm	14	30
Stop	6	30
Expand to non-agricultural activities	17	34

53% van de deelnemende boeren willen zelf melk gaan verwerken. Slechts 6% van de boeren overweegt te stoppen, maar uit de interviews blijkt wel dat het grootste deel van de boeren geïnteresseerd is in akkerbouw en het telen van gewassen ten opzichte van veehouderij. Dit levert momenteel meer op door de lage melkprijs, terwijl er wel beschikking is over vruchtbare gronden.

3.2.3 Verwachting Melkprijs

Meer deelnemende boeren zijn positief over de melkprijs in de komende jaren dan de deelnemende stakeholders. Er zijn een aantal verschillen over de verwachtingen van de melkprijs tussen boeren en stakeholders, waarbij vooral opvalt dat een groot deel onzeker is. De grotere boerenbedrijven met meer melkvee en meer land zijn negatiever over de melkprijs van de kleinere boerenbedrijven.

Grafiek 3: Expectations with regard to the milk price in the coming five years

3.2.4 Beschikbare middelen

Goed opgeleid personeel en Europese subsidies scoren het hoogst in grafiek 4, wat betekent dat deze dingen het moeilijkst zijn om aan te komen. Melkveehouders scoren hoger dan stakeholders om goed personeel te vinden. Daarnaast is krediet van de bank voor beide partijen een obstakel. Land kopen of huren en advies ontvangen scoort in percentage lager dan de andere onderwerpen.

Grafiek 4 *availability of resources: percentage of total number of respondents who found it difficult to obtain*

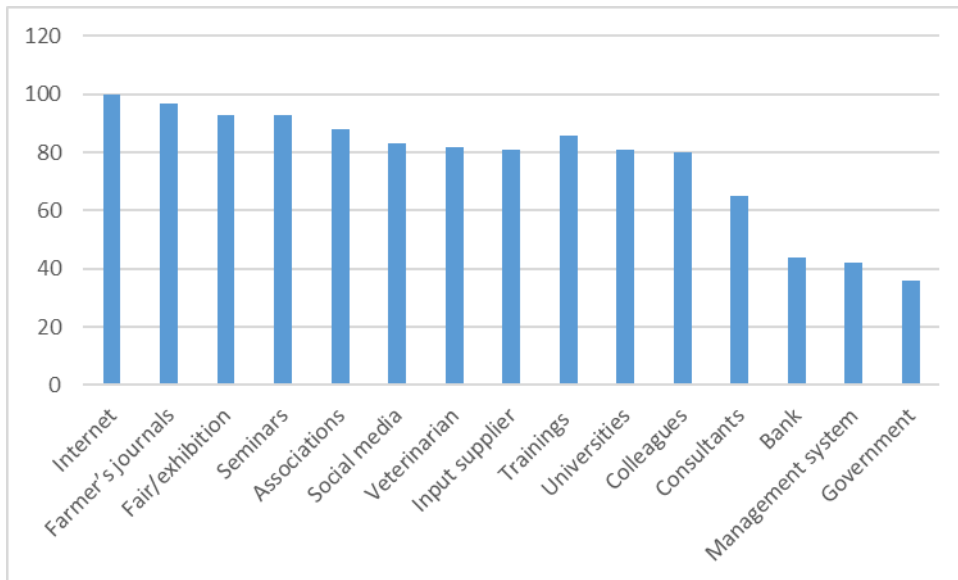
3.2.5 Maatschappelijk belang

Weidegang, diergezondheid en het welzijn van dieren wordt het meest belangrijk bevonden door zowel de boeren als de stakeholders, aangezien dit het hoogst scoort in Tabel 7. Dit wordt gevolgd door de levensduur van de dieren en biodiversiteit en in iets mindere mate hernieuwbare energie en ecologische productie. Antibiotica en ammoniak worden als minder belangrijk ervaren gezien de lage score ten opzichte van de andere onderwerpen. Over het algemeen scoren de niet cijfermatige onderwerpen hoog.

Tabel 7: *importance of societal issues in future (1 = not important at all, 5 = very important)*

	<i>Farmer</i>	<i>Stakeholder</i>	<i>Total</i>
Pasture grazing	4.3	4.0	4.1
Ammonia and greenhouse gass	3.5	3.4	3.4
Animal health	4.4	4.3	4.4
Animal welfare	4.4	4.3	4.3
Antibiotics	3.5	3.3	3.4
Lifespan of dairy cows	4.0	4.0	4.0
Biodiversity	4.1	3.9	4.0
Renewable energy	4.1	3.9	4.0
Eco production	4.0	3.8	3.9

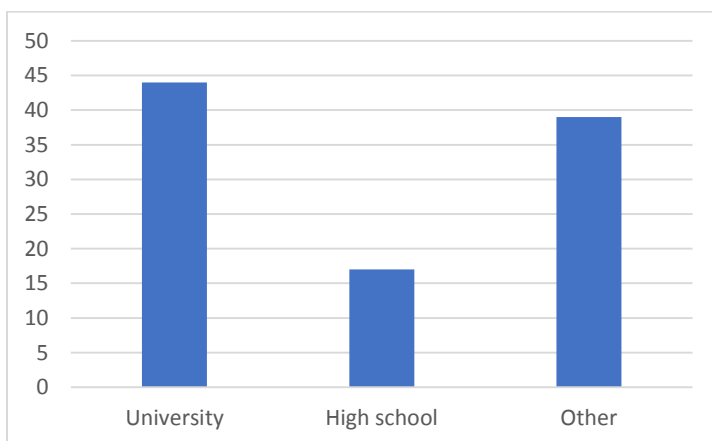
Uit grafiek 5 is af te zien dat een belangrijkste bron van informatie de vakbladen en het internet zijn. Als tweede vindt men voorlichtingen en evenementen een belangrijke bron van informatie. De derde belangrijke bron van informatie bestaat uit boerenorganisaties, trainingen en cursussen, social media, dierenartsen, leveranciers, universiteiten en collega's. Het minst belangrijk vindt men de accountants, banken, overheid en managementsystemen.

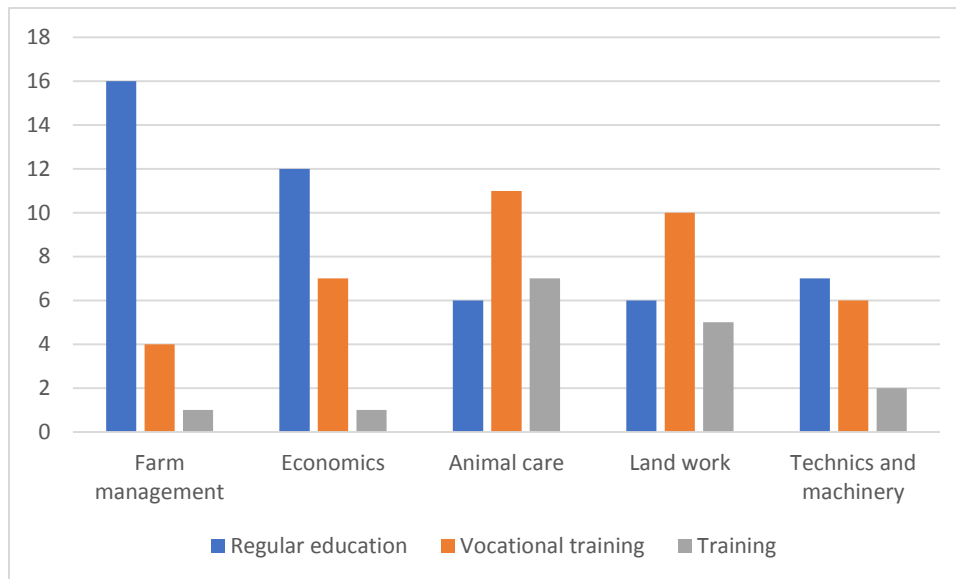
Grafiek 5: Important sources of information of farmers (%)

3.2.6 Opleiding en skills

Uit grafiek 6 valt op dat slechts 17% van de boeren een Highschool achtergrond heeft. Deze Highschool kan worden vergeleken met een MBO-praktijkopleiding in Nederland. 44% van de boeren heeft een Universitaire opleiding, wat qua niveau vergeleken kan worden met HBO in Nederland.

Grafiek 6: education of farmers

Grafiek 7: Type of education best for the different skills?

Uit grafiek 7 blijkt dat de respondenten het gebied van diervverzorging de meest belangrijke vaardigheid vinden die moet voor komen in de opleiding, namelijk 24% van het totaal. Daarnaast wordt farm management, landwerk en economische activiteiten ook belangrijk bevonden, variërend van 19-21%. Dit is in tabel 8 goed te zien, aangezien hier de exacte percentages zijn af te lezen, terwijl grafiek 7 de trend in 1 oogopslag laat zien. De respondenten is gevraagd waar dit type skills geleerd moet worden; het antwoord hierop is dat de theoretische vaardigheden kunnen terugkomen in de basisopleiding, waar landwerk en diervverzorging terug moet komen in de beroepsopleiding.

Tabel 8: What type of education should be best for the different skills? Percentage of total

Skill	Regular education	Vocational training	Other trainings, courses	Total
Farm management	16	4	1	21
Economics	12	7	1	19
Animal care	6	11	7	24
Land work	6	10	5	20
Technics, machinery	7	6	2	15
Total	47	38	15	100

Deelvraag3: Waar liggen kansen voor de ondernemers?

Uit Tabel 6 van de vorige deelvraag blijkt dat 78% van de boeren en 71% van de stakeholders denken dat de focus voor ontwikkeling van melkveehouderij in de toekomst vooral ligt in het uitbreiden van de melkproductie. Slechts 17% van de boeren en 34% van de stakeholders denkt aan uitbreiding doormiddel van niet-agrarische activiteiten. Dit terwijl deze omschakeling in het verleden in Nederland erg succesvol is gebleken. (Research, 2012)

Tabel 6: What will be the focus for the development of dairy farms in future? (% more answers possible)

Future development	Farmers	stakeholders
Expand dairy production	78	71
Expand other agricultural production	25	63
Own milk processing	53	64
Direct selling of products	28	59
Relocate farm	14	32
Start a new farm	14	30
Stop	6	30
Expand to non-agricultural activities	17	34

Om een beeld van de toekomstmogelijkheden in Roemenië te krijgen, wordt iedere optie uit tabel 6 geanalyseerd. Wat zijn de opties op dit gebied en is dit (on)mogelijk voor de situatie in Roemenië in de agrarische sector? Door iedere mogelijkheid te onderzoeken krijgen de ondernemers een idee over waar men de focus op wil leggen voor zijn of haar bedrijf in de toekomst.

3.3 Uitbreiding van de zuivelproductie

Het grootste deel van de geïnterviewden uit deelvraag 2 verwacht dat in de toekomst de focus komt te liggen op de uitbreiding van de zuivelproductie. Hierbij kan gedacht worden aan schaalvergroting van het bedrijf, maar ook aan het verhogen van de huidige melkproductie per koe. Dit kan bijvoorbeeld door verdergaande intensivering van het weidebedrijf, verbeterde huisvesting, nieuwe veevoedingstechnieken en doelmatiger aanfok. Mede hierdoor geeft een doorsnee melkkoe inmiddels ruim 8000 liter melk per jaar, tegen 2500 liter in 1910. (CBS, Meer melkvee, forse toename melkproductie, 2015)

Daarnaast is het voor melkveehouders sinds de afschaffing van het melkquotum interessant om drie keer per dag te gaan melken. Door drie keer per dag te melken kunnen melkveehouders meer melk uit een koe plaats halen. Een extra melkbeurt levert snel 10 procent extra melk. (Stevens, 2015) Om betrouwbare cijfers te krijgen heeft Flynth adviseurs en accountants in het Flynth-klantenbestand gekeken naar de verschillen tussen automatisch melken (dus meer malen per dag) en traditioneel tweemaal per dag. In combinatie met internationaal onderzoek komt hij op een gemiddelde toename van de melkproductie per koe van 8.200 naar 9.102 kilo. Dit is gebaseerd op het meerjarig gemiddelde. (Flynth)

Dit vergt echter wel extra arbeid, wat het voor veel melkveehouderijen in Nederland een probleem maakt. Vakbond CNV luidt de noodklok over arbeidsmigranten. De migratie van mensen uit Oost-Europa, waaronder dus ook Roemenië, moet aan banden. De migranten zijn nog steeds vaak slachtoffer van uitbuiting; arbeidsinspecties die hierop moeten toezien, zijn onderbezet. Tegelijkertijd leven in Oost-Europese landen zorgen over de leegloop richting andere EU-lidstaten. 'Een meerderheid van de bevolking van Zuid- en Oost-Europese landen wil dat de overheid maatregelen neemt', schrijft CNV.

Door uitbreiding van de zuivelproductiedoormiddel van schaalvergroting van het bedrijf of het voorbeeld van driemaal daags melken, stijgt de werkgelegenheid op de agrarische bedrijven in Roemenië. Daarnaast is arbeid niet de grootste kostenpost op de bedrijven, waardoor deze opties interessant zouden kunnen zijn voor de agrarische bedrijven in Roemenië. Dit moet echter wel per bedrijf berekend worden om te kijken of dit uit kan. Hiervoor is een rekentool ontwikkeld door een groep studenten in samenwerking met DCA-ICT. Hiermee kan een beslissing worden genomen die gebaseerd is op ratio en cijfers en niet op onderbuikgevoelens en stemming. (Boerenbusiness, 2016)

3.4 Uitbreiden van andere landbouwproductie.

Slechts 25% van de geïnterviewde boeren denkt aan uitbreiden van andere landbouwproductie, terwijl 63% van de stakeholders hier toekomst in ziet voor de agrarische sector. Dit kan te maken hebben met het feit dat de stakeholders meer bezig zijn met risicospreiding van de boeren zelf. Bij het uitbreiden van andere landbouwproductie kan gedacht worden aan een extra tak als akkerbouw. Wereldwijd combineert 4,4 procent, oftewel 2853 bedrijven, van de agrarische ondernemers een melkveetak met akkerbouwactiviteiten. Dit zijn bedrijven die meer dan 33 procent van de landbouwactiviteiten uit melkvee halen en eveneens meer dan 33 procent uit de akkerbouwactiviteiten (CBS, Waar combineren boeren akkerbouw met melkvee?).

Willen de Roemeense boeren geen beperking van de melkproductie, maar de markt zijn gang laten gaan, dan zouden melkveehouders naast melk ook een andere productietak kunnen beginnen. Dit kan bijvoorbeeld akkerbouw, groenteteelt, fruitteelt of een andere tak in de veeteelt zijn. Zo lopen veehouders minder risico en wordt de productie van melk gereguleerd door de vraag naar melk. Op het moment dat er te veel melkproductie is, kan de veehouder minder koeien gaan houden en iets meer met de andere productietakken gaan doen (Gorter, 2018).

Verder heeft dit als voordeel dat er sprake is van lokale kringlopen op bedrijven met een extra tak, met bijvoorbeeld de geproduceerde mest. Daarnaast is bij een gemengd bedrijf het risico beter gespreid. Dit in tegenstelling tot de melkveebedrijven. Door alleen melk te produceren is een veehouder afhankelijk van dat enige product. Hierdoor loopt een boer een groot risico als de melkprijzen te laag zijn. Er is dan niets om op terug te vallen. Melkveehouders in Roemenië kunnen overwegen om hun bedrijf te veranderen in een gemengd bedrijf om te profiteren van deze voordelen.

3.5 Eigen melk verwerken

Meer dan de helft van de geïnterviewden ziet het zelf verwerken van de geproduceerde melk als een optie voor melkveehouderijen in de toekomst. Zo zijn er in Nederland al multifunctionele pasteurisatieketels waarmee door de boer zelf producten kunnen worden gemaakt als volle consumptiemelk, roer- en standyoghurt, kwark, boerenboter en boerenkarnemelk. De onzekerheid en initiële investeringen zorgen er echter voor dat het opzetten van een eigen zuivelverwerkingslijn nog niet veel voorkomt. (PMD, 2-17). Melk verwerken tot lokale producten is de laatste 10 jaar echter flink in opkomst. Uit onderzoek blijkt dat wanneer de Nederlandse consument moet kiezen tussen biologisch en lokaal, dat de voorkeur altijd gaat naar de lokale voeding. Het belangrijkste argument is dat consumenten het fijn vinden dat ze weten bij wie en waar het product vandaan komt. Zeker nu er steeds meer te doen is rondom de veiligheid van bepaalde producten uit bepaalde landen (Hasanovic, 2011). Niet alleen de consumenten zien de verschuiving, ook de bedrijven die direct invloed hebben om de productie en de verkoop van producten gaan zich steeds meer inzetten voor lokale producten. Deze bedrijven leggen vooral de focus op verantwoord ondernemen en op het behoud van eigen regio, door te kiezen voor lokale producten. Naast smaak en versheid is energiebesparing een van de belangrijkste argumenten om lokale producten te kopen, aangezien veel (onnodige) transportkosten kunnen worden voorkomen.

Ook de overheid ziet dat er een verschuiving gaande is. Het Ministerie van Landbouw trekt veel geld uit voor kleinschalige initiatieven; Groene ondernemers die de consument in de omgeving voorzien van hun producten. (RVO, Bescherming van streekproducten) Dit zou in Roemenië ook kunnen worden gerealiseerd als blijkt dat vorm van lokale producten en de markt er omheen aanslaat.

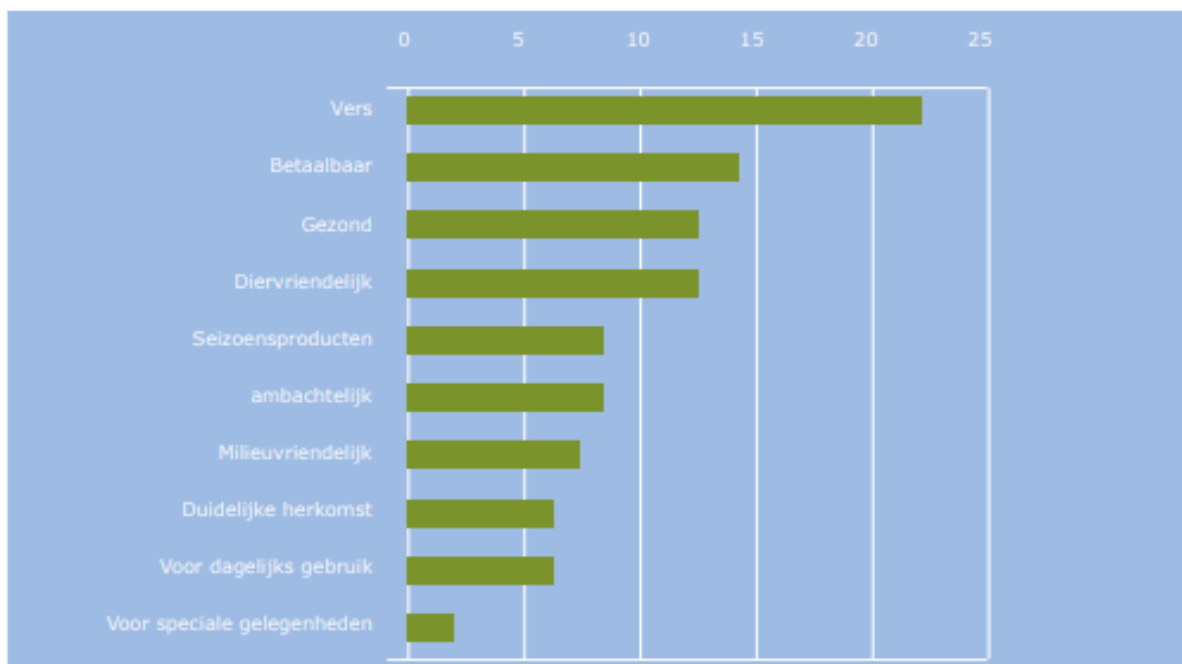
3.6 Direct verkopen van producten

Een vervolgstap op de eigen melk verwerken is een boerderijwinkel. Met boerderijverkoop wordt de directe afzet van een boer aan consumenten, catering, instellingen en horeca bedoelt. Leveringen via een tussenschakel (ook wel korte keten genoemd), bijvoorbeeld levering aan (web)winkels of pakket- en abonnement diensten, vallen hierbuiten. (Agriholland, Boerderijwinkels, 2018) Veel winkels verkopen naast hun eigen producten ook die van boerderijen uit de buurt, wat meer richting streekproducten gaat. Vaak worden er ook producten uitgewisseld met andere boerderijwinkels om een zo compleet mogelijk aanbod te hebben. In Tabel 10 is een overzicht te zien van het totaal aantal landbouwbedrijven en het aantal hiervan dat doet aan verkoop aan huis door de jaren heen in Nederland. Ook de eigen verwerking van landbouwproducten wordt in deze tabel opgenomen (CBS, Landbouw; bedrijven met verbredingsactiviteiten, hoofdbedrijfstype, regio, 2017).

		Bedrijfstypen	Totaal alle bedrijfstypen				
		Regio's	Nederland				
Onderwerpen		Perioden	2003	2005	2011	2013	2016
Totaal aantal landbouwbedrijven		aantal	85 408	81 750	70 392	67 481	55 681
Verbredingsactiviteit	Verkoop aan huis		5 374	4 529	3 300	3 127	2 640
	Verwerking landbouwproducten		1 104	1 057	1 211	1 041	734

Tabel 10: Landbouw; bedrijven met verbredingsactiviteiten, hoofdbedrijfstype, regio

Een boerderijwinkel kan het nettoresultaat van een agrarisch bedrijf behoorlijk verhogen, doordat een deel van de eigen productie zonder tussenschakels rechtstreeks aan de consument kan worden afgezet. Maar veel van het succes van een boerderijwinkel hangt af van de lokale markt. De aantrekkingskracht van de boerderijwinkel ligt voor de meeste consumenten in de versheid, betaalbaarheid en gezondheid van de producten (Zie tabel 11). Vaste klanten van boerderijwinkels vinden daarnaast ook diervriendelijkheid belangrijk. De boerderijwinkel is niet de plek waar men heen gaat voor alle dagelijkse boodschappen. Klanten vinden het belangrijk dat de boer een eerlijke prijs krijgt, dat het voedsel duurzaam geproduceerd wordt en dat er een goede service wordt geleverd (WUR, 2015)

Tabel 11: Aantrekkingskracht van de boerderijwinkel (volgens vaste klanten).

Als de boeren in Roemenië een opstart van boerderijwinkel overwegen moeten ze, volgens onderzoek van de Wageningen Universiteit onder eigenaren van boerderijwinkels in Nederland, zichzelf de volgende vragen hebben gesteld.

- Wat verwachten consumenten van een boerderijwinkel? Waarom komen ze op de boerderij hun inkopen doen? En welk assortiment stellen zij op prijs?
- Ken je je klanten? Richt je je op de juiste doelgroep?
- Hoe zet je het verhaal neer over jouw bedrijf en jouw producten? Waar zit jouw passie en hoe breng je die over?
- Hoe kun je het verschil maken?
- Hoe richt je jouw boerderijwinkel optimaal in?

Aan de hand van deze punten ontstaat een (on)mogelijkheid voor het slagen van het verkopen van eigen producten in een bepaalde regio in Roemenië.

3.7 Her lokaliseren, opnieuw opstarten of stoppen van boerderij

Het starten van een nieuw bedrijf of her lokaliseren van het huidige bedrijf wordt door 14% van de geïnterviewde boeren als optie voor de toekomst gezien. 30% van de geïnterviewde stakeholders uit de agrarische sector ziet dit als mogelijke focus voor de toekomst. Het helemaal stoppen van het huidige bedrijf wordt ook benoemd als optie, wat volgens 30% van de geïnterviewde stakeholders de enige toekomstoptie is, 6% van de geïnterviewde boeren overweegt dit.

Het opnieuw opstarten van een boerderij op een andere locatie kan te maken hebben met de wens naar uitbreiding van het bedrijf, waarbij ruimtegebrek op de huidige locatie een probleem is.

3.8 Uitbreiden naar niet agrarische activiteiten

Door onder andere schaalvergroting en specialisatie zijn de prijzen van agrarische producten onder druk komen te liggen. Vooral kleinere bedrijven kunnen door de lagere opbrengstprijzen geen gezinsinkomen meer halen uit de boerderij. Daardoor zijn veel agrarische ondernemers op zoek naar een neveninkomen. Dit wordt 'Verbrede landbouw' of 'Multifunctionele landbouw' genoemd. (Agriholland, Agriholland, 2018) Multifunctionele landbouw is een verzamelbegrip voor bedrijven die hun agrarische productie en omgeving combineren met het leveren van diensten aan de samenleving. Hierbij kan gedacht worden aan; zorglandbouw, boerderijeducatie, boerderijwinkels/korte ketens, agrarische kinderopvang, agrarisch natuurbeheer en agrotourisme. Bij al deze diensten gaat het om de relatie tussen de boerderij met burgers en consumenten. (PPO Wageningen UR, 2013)

Hierdoor kan de landbouw in Roemenië in een positiever daglicht worden gezet, en kan het voor jongeren interessanter worden om in deze sector aan het werk te gaan. Daarnaast biedt multifunctionele landbouw kansen voor ondernemingen in de gangbare agrarische sector. Ze kunnen kiezen voor een nieuwe bron van inkomsten die een maatschappelijke functie vervult en tegelijkertijd rendabel is.

De nevenactiviteiten kunnen genoemd worden onder een aantal categorieën: recreatie, zorg, agrarische kinderopvang, natuurbeheer, de verkoop van (streek)producten in boerderijwinkels, teelt van alternatieve gewassen of bio-energie. Door verbreding van de activiteiten kan de boer zijn inkomen vanuit het boerenbedrijf aanvullen. Ook is het mogelijk om van de neventak de hoofdinkomstenbron te maken. (Agriholland, Agriholland, 2018)

3.8.1 Hoe succesvol is de multifunctionele landbouw?

In opdracht van het ministerie van economische zaken heeft Wageningen UR (WUR) de ontwikkelingen in de multifunctionele-/verbrede landbouw in Nederland gemonitord. In de laatste meting in 2013 waren er 12.800 bedrijven met een gezamenlijk omzet aan 'multifunctionele landbouw' van bijna 0,5 miljard euro (Zie tabel 12). Dat betrof een groei van 60% ten opzichte van 2007. (Monteney, 2018). Zonder agrarisch natuurbeheer is de groei zelfs bijna 80% (van 232 naar 416 miljoen euro). (Velde, 2014) In alle gevallen staan de resultaten van de CBS-landbouwtelling aan de basis voor het onderzoek rond aantallen bedrijven

Totaaloverzicht omzetschatting voor 2007-2013 ^{a)}								
Sectoren	Aantal bedrijven				Totale omzet in mln euro			
	2007	2009	2011	2013	2007	2009	2011	2013
Zorglandbouw	756	870	1.050	1.100	45	63	80	95
Agrarische kinderopvang	20	64	209	219	4	14	20	26
Boerderijverkoop	2.850	3.000	3.300	2.720 ^{b)}	89	128	147	142 ^{b)}
Natuurbeheer ^{c)}	15.300	14.500	12.500	12.500	71	70	72	75
Recreatie	2.432	2.240	2.884	2.777	92	121	156	151
Educatie	500	500	800	800	1,5	1,7	2,2	2
TOTAAL					303	398	477	491

a) Het totaal aantal multifunctionele bedrijven is niet de som van de aantallen per sector. Meerdere bedrijven hebben activiteiten in 2 of meer sectoren.
b) Definitie aangescherpt voor 2013. Verkoop via winkels van anderen, waaronder webwinkels van anderen, wordt niet meer meegenomen.
c) Ontvangsten voor ganzen beperkt tot enkel de beheerpakketten.

Tabel 12: Omzetschatting Multifunctionele landbouw 2007-2013

Deze extra takken zorgen voor 33% van de bedrijfsomzet en 40% van het gezinsinkomen. Uit deze getallen blijkt dat de marge op de multifunctionele activiteiten hoger ligt dan die op de agrarische producten. De omzet uit nieuwe takken groeit vaak naarmate het bedrijf er langer mee bezig is, vooral in het geval van zorglandbouw en streekproducten. Een ander belangrijk punt is dat meerdere takken op de boerderij de bedrijfseconomische risico's verkleint, zodat de basis van het bedrijf robuuster wordt.

3.8.2 Overschakeling naar Multifunctionele landbouw in Roemenië.

Net zoals deze ontwikkeling in Nederland klein begon en inmiddels tot een groot deel van de omzet leidt, kan dit in Roemenië ook worden gedaan. De multifunctionele landbouw zorgt daarnaast voor extra werkgelegenheid, aangezien meer medewerkers kunnen worden ingezet voor multifunctionele activiteiten. Daarnaast bieden de bedrijven aanvullende arbeidsmogelijkheden zoals werk in de zorg en dienstverlening.

De stappen voor de omschakeling naar een multifunctioneel bedrijf zijn in Nederland al vele malen genomen en kunnen ook worden toegepast in Roemenië. Dit kan bijvoorbeeld met behulp van de kansenscanner multifunctionele landbouw, welke terug te vinden is in Bijlage 8 van het Bijlageboek. Dit is een brochure waarmee iemand stapsgewijs aan het nadenken wordt gezet over multifunctionele landbouw. Hierdoor kan worden nagegaan welke vorm van multifunctionele landbouw bij dat bedrijf en de ondernemer zou passen en waar de interesse naar uit gaat. Deze brochure is gepubliceerd in samenwerking met Wageningen UR.

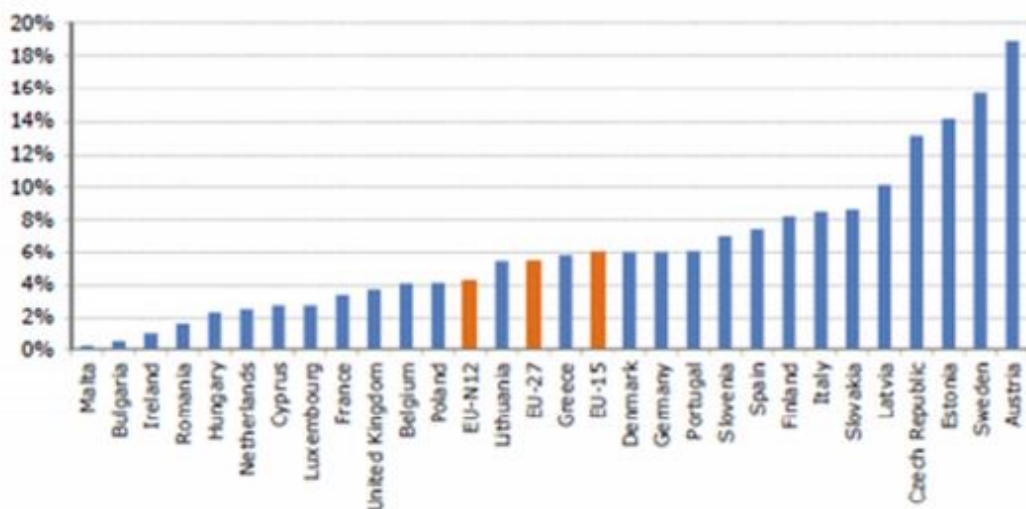
3.9 Omschakeling naar biologische landbouw

Een niet genoemde optie uit deelvraag 2, maar een optie tot waardevermeerdering binnen het bedrijf is biologische landbouw.

Binnen de EU ontwikkelt de biologische sector zich snel. In de jaren 2007 tot 2017 groeide het biologisch landoppervlak in de EU jaarlijks met gemiddeld 5,6%. Dat blijkt uit cijfers die de EU onlangs publiceerde (Comission, <https://ec.europa.eu>, 2019). Het biologisch areaal had in 2017 een aandeel van 7% van het totale landbouwareaal in de EU. Het Europese bio-areaal betrof in dat jaar 12,6 miljoen hectare. Dat is 18% van het wereldwijde oppervlak dat biologisch beboerd wordt. (Eurostat, 2019)

In opdracht van het Ministerie van Economische Zaken schreef Bionext een trendrapport over biologische export- en importkansen voor een aantal EU-landen. Er zijn op dit moment alleen al binnen Europa meer dan 200.000 boerderijen die op biologische wijze werken. (Comission, <http://ec.europa.eu/>, 2016).

Er zijn slecht zeven landen in de EU met meer dan tien procent landbouwgrond (Grafiek 8)

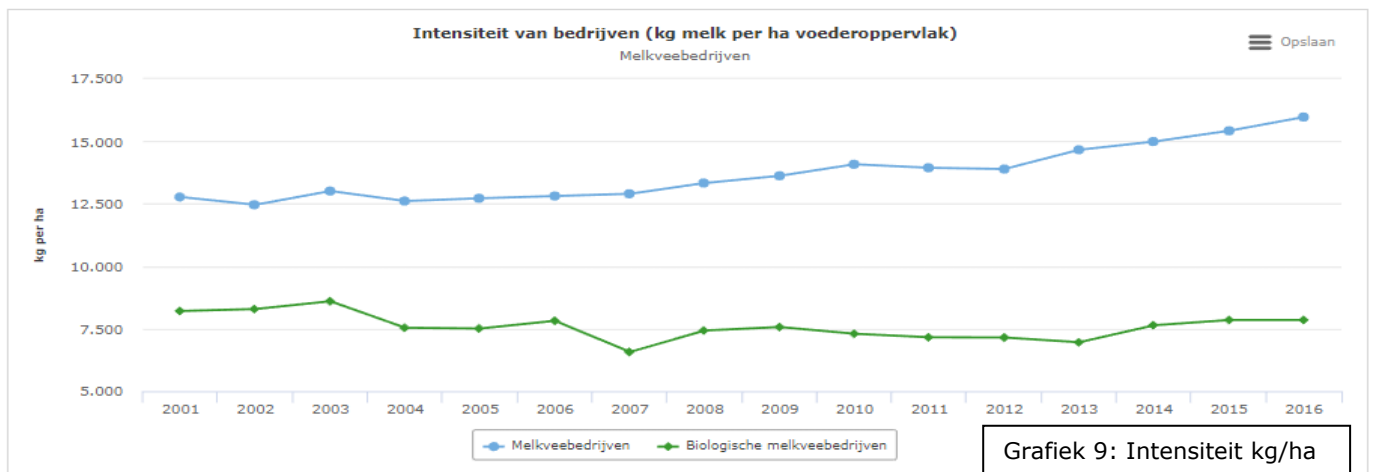
Grafiek 8: Percentage biologische landbouwgrond binnen de Europese Unie

3.9.1 Wat houdt de omschakeling naar biologische landbouw in?

De omschakeling naar biologische landbouw houdt in dat de boerderijen met een agrarisch systeem werken die de consument een vers, smaakvol en authentiek product wil bieden, waarbij de levenscyclus van de natuur gerespecteerd en zoveel mogelijk nageleefd wordt. Bij melkveebedrijven houdt dit in, dat de biologische melkveebedrijven extensiever zijn en een lagere melkproductie per koe hebben. Daarnaast gebruiken de bedrijven geen chemische bestrijdingsmiddelen, waarmee ze zich onderscheiden van de gangbare collega's. Ook is het dieselverbruik per hectare lager van op de gangbare bedrijven, wat kosten bespaart. Dit wordt grotendeels veroorzaakt doordat gangbare bedrijven hun dieren opstallen en al het gras moet worden gemaaid. Biologische bedrijven zijn verplicht weidegang toe te passen, in tegenstelling tot gangbare bedrijven. Toepassen van weidegang

is van belang voor het dierenwelzijn, maar ook voor het imago van de melkveehouderij richting burger en consument. Als boer moet je je ervan bewust zijn welke betekenis je hebt voor de samenleving. De burger komt iedere dag in aanraking met producten van een boerenbedrijf. De toekomstige landbouw in Roemenië moet streven naar een duurzame bedrijfsvoering, waarbij er meer aandacht is voor de kwaliteit en leefbaarheid van de multifunctionele groene ruimte en de interactie tussen stad en land. De landbouw zal binnen de kaders moeten werken die de maatschappij stelt, en opzoek moeten gaan naar landbouwvormen die tegemoetkomen aan maatschappelijke wensen. Daarbij kan het boeren, die zich met nieuwe producten en diensten op de regio te richten, een belangrijke nieuwe bestaansbasis geven. (Warnaar, 2005)

Biologische bedrijven onderscheiden zich in positieve zin ten opzichte van gangbare melkveebedrijven. De biologische bedrijven zijn extensiever en kleiner dan gangbare bedrijven. Op grotere intensieve bedrijven is het vaak lastiger om een efficiënte bedrijfsvoering met beweiding te realiseren dan op kleinere extensieve bedrijven. Dit heeft ook te maken met het gebied waarin de landbouw wordt bedreven. (Grafiek 9).

Daarnaast zijn arbeidsinzet, melkproductie per koe, efficiënte benutting van meststoffen en beschikbaar zijn van voldoende huiskavel oorzaken die genoemd worden om koeien vaker op stal te houden. Het probleem bij Roemeense boeren is dat de bedrijven extensief handelen, maar nog niet volledig biologisch zijn overgeschakeld. Een aantal kleine veranderingen maakt dat de bedrijven biologisch worden, waardoor meer verdient kan worden. De hogere melkprijs voor biologische melk zorgt voor een hoger inkomen dan op het gangbare melkveebedrijf. Met ingang van 2013 werd de biologische melkprijs ontkoppeld van de gangbare melk. Was dit verschil voorheen 6 à 9 euro per 100 kg in 2015 en 2016 was dit opgelopen naar respectievelijk 17 en ruim 20 euro. De biologische melkprijs lag in de periode 2013 en 2017 tussen de 49 en ruim 52 euro en was hiermee vrij stabiel. Wanneer het inkomen wordt uitgedrukt per 100 kg melk, dan doen de biologische bedrijven het beter. In absolute zin neemt het inkomen dus toe. (Wageningen University & Research, 2018)

3.9.2 Vooruitzichten biologische landbouw in Roemenië.

Gezien deze snelle biologische ontwikkelingen binnen Europa zou de omschakeling naar biologische landbouw zou een goed alternatief zijn voor de Roemeense melkveehouder. In Roemenië is al veel sprake van zelfvoorzienend zijn in de voedselbehoefte. In de dorpen zie je dat de gezinnen groentetuinen hebben voor eigen consumptie en een aantal dieren voor melk en vlees en eieren.

De toekomstige ontwikkeling van de biologische landbouw in Roemenië is sterk afhankelijk van het gemeenschappelijk landbouwbeleid van de Europese Unie, hoe dit nationaal zal worden uitgevoerd en vooral op de realisatie van de nieuwe National Rural strategie. (Bionext, 2014)

De biologische productie heeft behoefte aan sterker praktijkgericht onderzoek en deze kennis moet meer en beter verspreid worden. Bovendien zijn inspanningen nodig om de lokale consument bewust te maken van de lokale biologische markt. Samenwerking en een betere communicatie tussen organische belanghebbenden, producenten, handelaren, koepelorganisaties, certificeerders en onderzoeksinstituten is cruciaal voor effectief lobby werk en voor het aanpakken van mondiale uitdagingen. Verwacht wordt dat de vraag naar biologische producten gestaag zal blijven stijgen en dat bepaalde organische landbouwmethoden binnenkort als mainstream landbouwpraktijken worden geaccepteerd. De ontwikkeling van de biologische landbouw kan een belangrijke rol spelen in het behoud van het concurrentievermogen van Roemenië op de landbouwmarkten. Dit wordt steeds meer erkend binnen het huidige landbouwbeleid. Gezamenlijke inspanningen van de Roemeense organische stakeholders zijn nodig om de realisatie van de veelbelovende beleidsplannen te garanderen.

De knelpunten waar de sector nog mee kampt is de ongestructureerde binnenlandse markt, waardoor vraag en aanbod niet makkelijk kunnen worden gekwantificeerd. De verhouding tussen producent en consument wordt nu door de Retail bedrijven uitgevoerd. Hier ligt in ieder geval een kans voor de tussenhandel. De verhouding tussen import en export van de biologische producten zal moeten worden gecorrigeerd. Daarbuiten spelen ook de klimatologische omstandigheden een rol dat men op overheidsniveau financieel wil stimuleren door onder andere kassenbouw en irrigatie te bevorderen. Daarnaast zal het assortiment moeten worden uitgebreid en zal de certificering een grotere aandacht moeten krijgen. (Network, Biojournaal, 2016)

Hoofdstuk 4. Discussie

In dit rapport is antwoord gezocht op de vraag wat het perspectief voor de melkveehouderij sector in Roemenië is, voor zowel de Roemeense als de Nederlandse ondernemer. Het product dat is opgeleverd is een rapport, die dit perspectief vanuit verschillende invalshoeken belicht, waardoor een totaalbeeld is ontstaan over het verleden, de huidige situatie en de opties voor de toekomst. Er is een selectie gemaakt van onderwerpen die van belang zijn om een volledig antwoord te krijgen op de hoofdvraag. Hier zijn de meest relevante onderwerpen uit gekozen, die zijn verwerkt in een aantal deelvragen.

Per deelvraag worden de resultaten besproken en geëvalueerd. Daarnaast wordt er per deelvraag een reflectie gegeven op het uitgevoerde onderzoek. Hierbij wordt gekeken naar het proces en de methode. Daarnaast wordt gekeken naar de omstandigheden die tot de resultaten hebben geleid, is er sprake van invloed geweest op het resultaat? Tot slot komt de eigen mening van de onderzoeker naar voren over het verloop van het proces.

4.1 Waaraan ontbreekt het op de agrarische bedrijven?

De resultaten van het kwaliteitsonderzoek op de drie pilotbedrijven van het dairy development project laten zien dat de gewenste kwaliteit nog niet bereikt wordt. Uit de jongveemetingen blijkt dat de gewenste groei niet bereikt wordt, wat te maken heeft met het rantsoen dat niet voldoende is voor de groei van het jongvee. Daarnaast ontbreekt het in de verblijven van het jongvee aan de nodige hygiëne en voorzieningen die nodig zijn voor goede leefomstandigheden voor het jongvee.

Uit de gestelde doelen van de bedrijven naar aanleiding van het vorige monitoring en improvement plan, blijkt dat de bedrijven nog niet bereikt hebben wat ze willen bereiken. De gestelde Key Performance Indicators (KPI's) worden nog niet behaald, waaraan extra training en cursussen vanuit het dairy development project een stap in de goede richting kunnen geven. Dit omdat de kennis blijkbaar nog niet aanwezig is om zelf de gewenste kwaliteit te halen. Dit zien we ook terug in de kwaliteit van het (ruw)voer, waarbij geen van de pilotbedrijven de gewenste kwaliteit haalt.

4.1.1 Proces en Methode Deelvraag 1

De methode van onderzoek in deelvraag 1 is gebaseerd op het kwaliteitsverloop door de jaren heen van een drietal pilotbedrijven van het dairy development project. Voor dit project is dit de juiste methode, omdat zo kan worden gekeken of het project effect heeft op de situatie op de bedrijven. In de toekomst zou ik ervoor kiezen om de resultaten meer te evalueren met de initiatiefnemers van dit project. Doordat ervaringen tussentijds worden gedeeld kunnen verbeterpunten worden getackeld en kan de kwaliteit van het project toenemen.

Als antwoord voor de hoofdvraag van dit rapport volstaat deze methode niet. Dit komt omdat het onderzoek uitgevoerd is op slechts 3 bedrijven, wat niet gegeneraliseerd kan worden naar de gehele melkveehouderij sector in Roemenië.

De kwaliteit van jongvee is onderzocht met behulp van professionele analyseprogramma's van Agrifirm. Deze methode wordt ook toegepast op melkveebedrijven in Nederland en kan als onderzoeksmethode gebruikt worden voor de jongveemetingen. Het programma maakt geen fouten, waardoor er bij deze onderzoeksmethode alleen menselijke fouten kunnen worden gemaakt. Dit kan zijn wanneer de administratie van de boer niet klopt en er geen juiste geboortedata van het dier geregistreerd staan. Daarnaast kan er een keer een afwijkende lengte of conditiescore zijn gemeten, waardoor het berekende resultaat ook afwijkt. Dit risico is echter getackeld doordat het meermaals is gecontroleerd. Het proces van dit onderzoek naar de kwaliteit van jongvee is verlopen zoals vooraf bedoeld is. De verzamelde gegevens zijn door meerdere mensen gecontroleerd, onder andere door steekproefsgewijs een aantal metingen opnieuw te doen om te kijken of deze juist zijn gerapporteerd.

De kwaliteit van het ruw- en krachtvoer is onderzocht doormiddel van kuilmonsters die genomen zijn tijdens de bezoeken. De kuilmonsters zijn in lucht- en waterdichte zakken bewaard om de kwaliteit niet te laten beïnvloeden door omstandigheden. Daarnaast zijn de kuilmonsters z.s.m. verstuurd naar Nederland, om te worden onderzocht door Eurofins. Ook dit moest binnen afzienbare tijd gebeuren om kwaliteitsverlies te voorkomen en een betrouwbaar resultaat te krijgen. De beïnvloedbare omstandigheden zijn beperkt gehouden, waardoor het resultaat van de laboratoriumonderzoeken zojuist mogelijk is. Als ik hierop terugkijk vond ik dit relatief duur, maar hierdoor krijgen de boeren en (voer)adviseurs wel een goed beeld over de kwaliteit van het ruwvoer, waarop het rantsoen kan worden aangepast. Naar mijn mening is deze investering het altijd waard, aangezien van dit rantsoen vaak langere periode gevoerd moet worden. Door vroegtijdig een analyse van de kuil te doen, kunnen verliezen worden voorkomen.

4. Wat is de visie van de boeren en stakeholders op de huidige- en toekomstsituatie?

Uit de resultaten op de enquêtes en interviews blijkt dat er is niet zozeer sprake is van een negatieve blik over de melkprijs in de toekomst, maar er heerst nog wel veel onzekerheid. Dit kan worden verklaard doordat Roemenië Europees gezien al jaren een lage melkprijs heeft gehad in vergelijking tot andere Europese landen. (Comission, HISTORICAL EU PRICE SERIE of COW's RAW MILK in EURO/100 kg Historical EU Price serie of Cow's Raw Milk , 2019)

Roemenië Melkprijs 2009: €23,20	Gemiddelde melkprijs in Europa 2009: €29,37
Roemenië Melkprijs 2010: €25,35	Gemiddelde melkprijs in Europa 2010: €28,94
Roemenië Melkprijs 2011: €27,45	Gemiddelde melkprijs in Europa 2011: €33,16
Roemenië Melkprijs 2012: €30,04	Gemiddelde melkprijs in Europa 2012: €34,36
Roemenië Melkprijs 2013: €30,82	Gemiddelde melkprijs in Europa 2013: €34,33
Roemenië Melkprijs 2014: €33,06	Gemiddelde melkprijs in Europa 2014: €40,06
Roemenië Melkprijs 2015: €30,01	Gemiddelde melkprijs in Europa 2015: €31,57
Roemenië Melkprijs 2016: €27,27	Gemiddelde melkprijs in Europa 2016: €29,69
Roemenië Melkprijs 2017: €30,82	Gemiddelde melkprijs in Europa 2017: €33,44
Roemenië Melkprijs 2018: €32,11	Gemiddelde melkprijs in Europa 2018: €35,56

Tabel 13: Melkprijs met 100 kg melk in Europa door de jaren heen

Dit komt onder andere door de kwalitatief mindere melk die de boeren produceren met minder goede gehalten dan andere landen. Dit kan voorkomen uit het eerdergenoemde knelpunt over een gebrek aan kennis en innovatie, waardoor dit te weinig ontwikkelt. Dit blijkt te kloppen door de resultaten van de enquêtes, waarin gebrek aan kennis en een gebrek aan Europese subsidies om het bedrijf te ontwikkelen worden genoemd als groeibelemmingen. Weidegang, diergezondheid en het welzijn van dieren wordt het meest belangrijk bevonden door zowel de boeren als de stakeholders. Ondanks dit antwoord blijkt dat de kwaliteit van het vee op veel bedrijven te wensen overlaat, wat terug te zien is in de kwaliteitsanalyses van deelvraag 1. Over de toekomst is 60% van de geïnterviewde boeren positief, waartegen 40% onzeker is. Stakeholders zijn minder optimistisch en meer negatief over de toekomst van melkveehouderijen als ze op dezelfde manier door blijven gaan.

4.2.1 Proces en Methode Deelvraag 2

De methode van het afnemen van de interviews en enquêtes is goed doordacht. Er is gekozen voor 2 verschillende type vragenlijsten, specifiek gericht op de boer en op de stakeholder uit de agrarische sector. Hierdoor kunnen de verschillende meningen binnen dezelfde sector met elkaar worden vergeleken en geeft dit een goed beeld over hoe er gedacht wordt in de sector over bepaalde onderwerpen. Ook kan er worden ingespeeld op de meningsverschillen tussen de 2 partijen die naar voor kunnen komen uit de resultaten. Daarnaast heeft het onderzoek plaatsgevonden in INDAGRA, de grootste jaarlijkse landbouwbeurs van Roemenië, waar de doelgroep van dit onderzoek bereikt kan worden. Ook met de taalbarrière is rekening gehouden door een 3-tal Roemeense studenten in te schakelen voor het afnemen van de interviews en enquêtes. De Roemeense antwoorden zijn met behulp van een afgestudeerde Roemeense student terugvertaald naar het Engels, waardoor de resultaten makkelijker te verwerken zijn.

Waar het fout zou kunnen gaan bij deze methode is als er niet genoeg interviews of enquêtes worden afgenomen. Dit probleem is voorkomen voor tijdens het gehele evenement (30 oktober tot 30 november) het onderzoek door te laten lopen. Hierdoor is nog een probleem getackeld, namelijk de verschillende groepen belangstellenden die tijdens deze dagen het evenement bezocht hebben.

Het proces tijdens het beantwoorden van deze deelvraag was erg leerzaam. Er zijn een aantal competenties ontwikkeld tijdens dit onderzoek, waardoor ik voor het verwerken van de resultaten al erg voldaan was met hoe het proces verliep. Ik heb samengewerkt met mensen die ik niet kende, waardoor ik tot nieuwe inzichten kon komen. Ook heb ik mijn eigen netwerk tijdens het bezoek aan Roemenië kunnen verbreden, door de vele contacten met invloedrijke mensen in de sector in Roemenië of vanuit Nederland. Daarnaast heb ik geleerd om de resultaten van de afgenomen vragenlijsten te verwerken in SPSS, wat erg veel vervolgmogelijkheden geeft voor de verwerking van de resultaten. Doordat er relatief veel respons is geweest op de vragenlijsten, zijn de gegevens ook betrouwbaarder geworden. Ik ben erg tevreden over deze onderzoeksmethode, aangezien het meer heeft opgeleverd dan ik vooraf had kunnen denken.

4.3 Waar liggen kansen voor de ondernemers?

De kansen voor ondernemers zijn afhankelijk van de mogelijkheden voor de boeren en ondernemers in een bepaald gebied. De kwaliteitsanalyses op de boerenbedrijven zijn voornamelijk genomen rondom Transsylvanië. Transsylvanië is een bergachtig gebied, wat bepaalde manieren van uitbreiding of een extra tak al uitsluit. Daarnaast is gekeken naar de huidige situatie en welke methodes een kwalitatieve of kwantitatieve vooruitgang zouden kunnen betekenen voor een specifiek bedrijf. Hierbij is het ook belangrijk om de markt te analyseren, om te kijken waar deze kansen kunnen worden toegepast. Er zijn alternatieve methoden en mogelijkheden die gebruikt worden in andere Europese landen onderzocht, en reeds succesvol zijn bevonden. Deze methodes en mogelijkheden komen voort uit de deelvraag 2 waar aan boeren en stakeholders gevraagd werd waar de focus in de toekomst op komt te liggen. Ook is de omschakeling naar biologische landbouw onderzocht, omdat na de bedrijfsbezoeken bleek dat veel bedrijven al nagenoeg volledig biologische landbouwbedrijven, zonder dat ze dit zelf weten. Door enkele kleine aanpassingen kunnen hogere winsten worden behaald en gaat de rentabiliteit binnen het bedrijf omhoog. Ook is er gekeken of de eerdergenoemde huidige groeibelemmeringen kunnen worden omgezet in kansen.

4.3.1 Proces en Methode Deelvraag 3

Het proces voor een antwoord op de vraag waar de kansen liggen voor ondernemers komt voort uit de resultaten van het vooronderzoek, deelvraag 1 en deelvraag 2. Door te kijken waaraan het momenteel ontbreekt en door uit de antwoorden van de geïnterviewden te kijken waar de ondernemers zelf denken de focus in de toekomst komt te liggen, worden alternatieve of andere methoden van ondernemen aangedragen. Deze opties moeten worden geanalyseerd en in praktijk worden gebracht om te kijken of deze in een bepaald gebied in Roemenië succesvol zullen zijn.

De Methode tijdens het beantwoorden van Deelvraag 3 lijkt veel op de manier waarop het vooronderzoek voor die rapport is geschreven. Dit is voornamelijk gebeurd door op zoek te gaan naar wetenschappelijke, betrouwbare en nieuwe bronnen. Hierin worden de alternatieve methodes en kansen voor ondernemers omschreven en doormiddel van cijfers en data aangetoond dat deze methodes al succesvol zijn bevonden.

4.4 Welke groeibelemmeringen speelden een rol en hoe verliep het proces?

De groeibelemmeringen voor melkveebedrijven zijn op een aantal verschillende manier onderzocht. Tijdens de bezoeken in Roemenië zijn er veel gesprekken geweest met lokale bevolking, eigenaren van melkveebedrijven of andere ondernemingen en hebben de studenten veel ervaringen gedeeld. Hierdoor is een beeld ontstaan over wat er in Roemenië speelt, waaruit blijkt dat het moeilijk is om het hoofd boven water te houden of om uit te breiden. Wat was er statistisch gezien al bekend over de situatie in Roemenië, in vergelijking tot de rest van Europa? Er is een heel aantal onderwerpen naar voren gekomen, waar de meest relevante uit zijn gekozen. De onderwerpen financiën, kennis, politiek, opvolging en arbeid zijn hieruit gekozen, waarbij onder elk onderwerp de bijkomende belemmeringen staan omschreven. Deze data hiervoor is afkomstig uit wetenschappelijke bronnen, praktijkonderzoek, databanken, vakbladartikelen en ervaringen van lokale bevolking aan de hand van gesprekken hiermee.

Er zijn veel partijen en bronnen bij betrokken bij dit rapport, zodat de hoofdvraag vanuit verschillende invalshoeken is benaderd. Dit komt de kwaliteit van het antwoord ten goede en zorgt voor een betrouwbaar beeld over de situatie. Deze onderzoeksmethode geeft dit beeld goed weer, waarbij feitelijk de situatie op enkele bedrijven is onderzocht en het verband met de literatuur wordt gelegd. De bestaande deelvragen worden in verband gebracht met de volgende deelvraag, waar uiteindelijk richting oplossingen wordt gedacht. Daarnaast worden alle resultaten van de deelvragen samengevat in een SWOT-analyse. Dit geeft (nieuwe) ondernemers de kans om een bedrijfsplan aan te passen aan de hand van deze informatie.

De invloed op het resultaat van dit rapport komt naar voren door de manier waarop dit wordt geformuleerd door de schrijver van het rapport. Er is een bepaald beeld ontstaan in zijn gedachte, maar voor het rapport moet hij kritisch en analytisch blijven. Het objectief blijven na het aanhoren van allerlei ervaringen en gedachten is belangrijk bij het maken van dit rapport. De verbinding met de literatuur komt veel naar voren in de deelvragen, evenals de vergelijking met Europa en specifiek Nederland. Door het gebruik van wetenschappelijke en betrouwbare bronnen ontstaat een volledig en betrouwbaar antwoord op vragen die naar voren komen. Ik vond dit een lastige, interessante maar ook leerzame methode en interessant proces om te doorlopen, aangezien dit totaal verschillend is dan hoe eerder gemaakte verslagen op school worden doorlopen.

4.4 Swot analyse over de sector

Er zijn vragen behandeld over de kansen en bedreigingen binnen de sector, maar de SWOT-analyse maakt ook gebruik van sterkte en zwaktes. Deze komen voor uit de 'interne analyse': Ze hebben betrekking op het merk of de onderneming waarvoor het strategisch marketingplan wordt gemaakt. Deze sterktes en zwaktes zijn onderzocht doormiddel van de bedrijfsbezoeken op de melkveehouderij bedrijven in Roemenië. Er moet worden gezorgd dat deze sterktes en zwaktes worden geanalyseerd ten opzichte van concurrenten. Deze zijn afgezet tegen de kansen en bedreigingen, de 'externe analyse'. De SWOT-analyse voor de melkveehouderij in Roemenië wordt weergegeven op de volgende pagina.

Het in kaart brengen van sterkten, zwaktes, kansen en bedreigingen is stap 1. Stap 2 is het consolideren van SWOT-punten in een SWOT-tabel. Dit houdt in dat de punten op volgorde van belangrijkheid zijn gezet in overleg met een projectleider van het dairy development project. Er is dus begonnen met een SWOT-tabel met alle gevonden punten en eindigt met eenzelfde soort tabel, maar nu ingedikt, geprioriteerd en afgebakend. Hierdoor is besloten welke punten wel en niet in de verdere analyse worden meegenomen. Stap 3 is het analyseren van SWOT-punten met een confrontatiematrix. De ingedikte SWOT-tabel na stap 2, vormt de input voor de confrontatiematrix. Deze wordt gebruikt om de interne sterkten en zwakten samen te hangen met externe kansen en bedreigingen. Door elke sterkte en elke zwakte in verband te brengen met elke kans en elke bedreiging, worden er geen combinaties over het hoofd gezien. Dit is gebeurd doormiddel van scores van de relaties. Deze scores zijn geanalyseerd, waarna men verder kan met stap 4: Het bepalen van strategische opties. Met het vaststellen van de strategische opties, eindigt de SWOT-analyse. (Schop, Managamentmodellensite, 2018)

SWOT-analyse van Melkveehouderij in Roemenië

Er zijn een aantal vervolgstappen om deze SWOT-analyse concreter te maken, waardoor de belangrijkste resultaten uit beide deelvragen naar voren zullen komen. Het in kaart brengen van sterkten, zwaktes, kansen en bedreigingen is al gebeurd, er kan worden overgaan op **stap 2**: Het consolideren van de SWOT-punten in een SWOT-tabel. De punten uit de SWOT-analyse zijn hierin op volgorde van belangrijkheid gezet. Hierdoor kan besloten worden welke punten wel en niet in de verdere analyse worden meegenomen.

SWOT							
Sterkten		Zwaktes		Kansen		Bedreigingen	
S1	Snelgroeiende economie	W1	Geen samenwerking	O1	Multifunctionele landbouw	T1	Gebrek aan kennis
S2	Goedkope landbouwgrond	W2	Denkwijze moet veranderen	O2	Kwalitatieve vooruitgang	T2	Gebrek aan financiën
S3	Groot areaal beschikbaar	W3	Omschakeling communisme	O3	Kwantitatieve vooruitgang	T3	Gebrek aan (geschoolde) arbeid
S4	Uitbreidingsmogelijkheden	W4	Ouderwets	O4	Omschakeling naar biologisch	T4	Slechte samenwerking met collega's
S5	Biologische landbouw	W5	Loopt achter	O5		T5	Gebrek aan voorzieningen
S6	Belangstelling van nieuwe Ondernemers	W6		O6		T6	Slechte samenwerking Politiek
S7	Vruchtbare grond	W7		O7		T7	Gebrek aan opvolgers

Afbakening

Stap 3 is het analyseren van SWOT-punten met een confrontatiematrix. Elke sterkte en elke zwakte wordt met elke kans en elke bedreiging in verband gebracht, waardoor geen combinaties over het hoofd worden gezien. Dit gebeurt doormiddel van geven van punten.

		Voordeel	Nadeel
Punten geven	0 (geen invloed), 1 (geringe invloed), 3 (gemiddelde invloed) 5 (veel invloed)	Zowel effect op kansen/bedreigingen als sterkten/zwaktes zichtbaar.	Geen onderscheid tussen negatieve of positieve invloed.

Confrontatie Matrix		Sterkten					Zwaktes				
		S1	S2	S3	S4	S5	W1	W2	W3	W4	Totaal (S+W)
Kansen	O1	3	0	1	3	0	1	3	1		12
	O2	5	0	1	3	1	1	3	3		17
	O3	3	5	1	5	0	3	1	1		19

Bedreigingen	T1	5	0	1	3	0	1	1	0		11
	T2	1	5	1	3	3	1	0	1		15
	T3	5	0	1	3	1	0	1	3		14
	T4	3	1	0	0	0	5	3	3		15
	T5	1	0	0	3	1	3	1	3		12
Totaal (O+T)			26	11	6	23	6	15	13	15	

Samen scoren van de matrix is echter niet voldoende: analyseren van een confrontatiematrix is veel meer dan een eenvoudige optel-oefening. Door samen de verschillende combinatiemogelijkheden systematisch door te nemen, krijg je er vat op. Externe kansen en bedreigingen worden gerelateerd aan de interne sterkten en zwaktes. Op sterkten en zwaktes oefen je meer invloed uit dan op kansen en bedreigingen. Op welke interne factoren (sterken, zwaktes) kunnen de ondernemers zich het best focussen? Dit wordt bepaald **in stap 4, de strategische opties**.

Strategische opties vormen een samenhangend beeld van een strategische verandering. Om deze te kunnen definiëren kijk je naar mogelijkheden om sterkten en zwaktes optimaal te benutten voor het benutten van kansen en reduceren van bedreigingen. Je kunt de volgende basisstrategieën hanteren:

- **Kwadrant 1: Sterkten versus kansen: Aanvallen!** In het eerste kwadrant worden de sterkten van de organisatie in verband gebracht met de kansen die de omgeving biedt. Ben je ergens goed in en heeft dit veel invloed op de kans, dan biedt dit mogelijkheden deze kans daadwerkelijk te benutten. Pak je kans, door je sterkte in te zetten! Dit leidt tot een **offensieve strategie**.
- **Kwadrant 2: Zwakten versus kansen: versterken.** In het tweede kwadrant breng je dezelfde kansen in verband met zwakten. Wanneer zich een kans in de markt voordoet op een gebied waarop de organisatie een zwakte heeft, dan moet je eerst je zwakte opheffen, voordat je van de kans kunt profiteren. Je zwakte punt versterken dus! Eerst **schoon schip maken...**
- **Kwadrant 3: Bedreigingen versus sterkten: verdedigen!** In het derde kwadrant relateer je sterkten aan bedreigingen. Een bedreiging kan wellicht worden geneutraliseerd met een sterkte op hetzelfde vlak. Zet je je sterkte punten in om je te verdedigen tegen bedreigingen, dan leidt dit tot een **defensieve strategie**.
- **Kwadrant 4: Bedreigingen versus zwakten: terugtrekken!** Het vierde kwadrant brengt bedreigingen in verband met zwakten. Wanneer hier raakvlakken zijn, heeft dit direct de aandacht van het management nodig. Soms kun je zwaktes opheffen, maar lukt dit niet dan kun je niet winnen. En dan is terugtrekken het devies! Tot dat mogelijk is, hanteer je een **overlevingsstrategie**. (Schop, Managementmodellensite, 2018)

Met deze basisstrategieën in het achterhoofd worden kunnen strategische opties worden geformuleerd. Hierbij worden groepjes van SWOT-punten gecombineerd op basis van mogelijkheden die er liggen. Zo kunnen bijvoorbeeld enkele sterke punten worden gecombineerd met een kans, waarmee een bedreiging wordt omzeilt. Het is voor ieder individueel bedrijf verschillend welke optie wordt gekozen, afhankelijk van de mogelijkheden die er op dat moment voor hen zijn. Deze uitgebreide SWOT-analyse kan hen daarbij helpen. Met het vaststellen van de strategische opties, eindigt de SWOT-analyse, maar loopt het strategisch proces door. Zo moet je nadat je samen de opties hebt bepaald, deze tegen elkaar afwegen, de meest veelbelovende optie(s) selecteren voor verdere uitwerking, de businesscase uitwerken, de verandering en de impact op de organisatie bepalen en uiteindelijk de benodigde veranderingen doorvoeren en het effect daarvan meten.

Hoofdstuk 5. Conclusie en aanbevelingen

Het doel van dit afstudeerwerkstuk is om een perspectief te schetsen voor de agrarische sector in Roemenië, over hoe het vroeger was, wat de huidige situatie is en hoe men tegen de toekomst aan kijkt. Dit is met name gericht op melkveehouderijen, maar hier zijn ook andere partijen bij betrokken die actief zijn in de agrarische sector. Er worden kansen en bedreigingen voor de toekomst gegeven, waar bijvoorbeeld startende ondernemers van kunnen profiteren. Doordat deze informatie naar voren komt in dit rapport, weet men meer over de huidige situatie en het toekomstperspectief.

Agrarische sector in Roemenië. De hoofdvraag van dit afstudeerwerkstuk is: **“Wat is het perspectief voor de melkveehouderij in Roemenië”?** Het antwoord hierop is gezocht met behulp van de volgende deelvragen:

Deelvraag 1 -Waaraan ontbreekt het op de agrarische bedrijven?

Deelvraag 2- Wat is de visie van de boeren en stakeholders op de huidige- en toekomstsituatie?

Deelvraag 3-Waar liggen kansen voor de ondernemers?

In dit hoofdstuk worden eerst de resultaten van de deelvragen en dan de hoofdvraag beantwoord. De antwoorden zijn gebaseerd op de meest relevante feiten die eerder beschreven zijn in de resultaten en in de discussie. Daarnaast worden er aanbevelingen gedaan voor de betreffende partijen, die zo concreet en praktijkgericht mogelijk zijn.

Deelvraag 1: waaraan ontbreekt het op de agrarische bedrijven?

Doormiddel van het dairy development project is de situatie op een aantal gezinsbedrijven in Transsylvanië vanaf 2015 nauwlettend in de gaten gehouden. Ieder jaar zijn er rapporten gemaakt over de huidige situatie, met daarin aanbevelingen voor de (nabije) toekomst. Ook zijn er specialisten op de bedrijven geweest, die de boeren trainingen en cursussen hebben gegeven. De specialisten hebben (advies) rapporten geschreven voor de bedrijven, waardoor de bedrijven veel kennis en ervaring hebben ontvangen. Door de rapporten uit het verleden en de meest recente rapporten naast elkaar te leggen, is te zien dat er vooruitgang is geboekt in een relatief korte tijd. Vooral de concrete adviezen worden toegepast, die bestaan uit eenvoudig toepasbare maatregelen die zorgen voor kwalitatieve verbetering. Het blijkt nog lastig om de mentaliteit van de boeren te veranderen, die voortkomt uit de communistische tijd. Hierdoor blijft het belangrijk om met concrete adviezen te komen, waar direct wat mee gedaan kan worden. In de toekomst investeren vindt men nog lastig.

Als men de vergelijking maakt met de agrarische sector in Nederland, zijn er nog veel stappen te zetten in Roemenië. In Roemenië leveren de boeren een minder goede kwaliteit qua producten, wat daarom ook minder geld op levert per product. De Roemeense economie maakt echter veel progressie de laatste jaren, waar ook op agrarisch gebied van geprofiteerd kan worden. Als er gekeken wordt naar wat is er bereikt sinds de communistische periode, worden er grote stappen gemaakt in een relatief korte tijd. Door de situatie regelmatig te monitoren zoals is gedaan tijdens dit project, krijgen de boeren kennis input, waardoor ze progressie kunnen blijven maken. In de toekomst kan deze kennis en kunde worden gedeeld met collega's, waardoor de gehele sector zowel kwalitatief als kwantitatief kan groeien.

Deelvraag 2: Wat is de visie van de boeren en stakeholders op de huidige- en toekomstsituatie?

Uit de antwoorden van onderzoek onder de boeren en de stakeholders blijkt dat er nog steeds weinig vertrouwen is in de politiek en de regering in Roemenië. Er wordt echter wel verwacht dat er subsidies en stimulering vanuit de overheid moet komen, voordat er geïnvesteerd wordt in het bedrijf. Er is dus vraag naar een betere samenwerking, waardoor ook meer vooruitgang kan worden geboekt. Deze trage ontwikkelingen komen voort uit de communistische tijd, waar sprake was van veel corruptie. Daarnaast heerst er nog een groot gebrek aan kennis, zowel over de manier van bedrijfsvoering als over de praktische zaken binnen het boerenbedrijf. Dit wordt erkend door de boeren en werknemers en is terug te zien op de bedrijven. Er zou meer moeten worden geïnvesteerd in praktijkscholen waar theorie en praktijk met elkaar gekoppeld wordt en men goed wordt voorbereid op een functie binnen een boerenbedrijf.

Verder blijkt dat men over het algemeen positief is over de toekomst en over de toekomstige melkprijs. Er wordt ook veel waarde gehecht aan diergezondheid en dierwelzijn, waar in andere Europese landen nog wat van geleerd kan worden. De conclusie uit de huidige situatie in Roemenië is dat de bedrijven veel te bieden hebben, maar ook nog heel veel te leren hebben. Er is samenwerking nodig met andere, het liefst Europese landen, waardoor beide partijen van elkaar kunnen leren en vooruitgang zullen boeken. Er is al sprake van ondernemers die naar Roemenië vertrekken om een bedrijf te starten, wat deze samenwerking ten goede komt. Dit zou vanuit de overheid meer gestimuleerd moeten worden, waardoor Roemenië goed op de kaart komt en men hier graag in wil investeren. Men is in Roemenië ook nog steeds erg afwachtend wat er vanuit de overheid komt, waardoor een stimulering van dergelijke samenwerkingen doormiddel van subsidies grote kans van slagen hebben. Door de uitwisseling van kennis en ervaring kan van elkaar worden geleerd en verdient dit zich uiteindelijk terug in een groei van de Roemeense economie.

Deelvraag 3: Waar liggen kansen voor de ondernemers?

Naast het omzetten van bedreigingen in kansen, zijn er meerdere manieren om progressie te maken met je huidige bedrijf. Dit kan worden gedaan door dit "af te kijken" hoe dit in andere Europese landen wordt gedaan. In deze deelvraag is met name de vergelijking met Nederland gemaakt, waar relatief veel gebruik wordt gemaakt van extra bronnen van inkomsten voor de boerenbedrijven. Deze vormen van uitbreiding moeten echter toepasbaar zijn in het gebied rondom Transsylvanië, wat leidde tot omschakeling naar biologische landbouw en de toepassing van multifunctionele landbouw mogelijkheden.

Veel boeren gaan al bijna volledig biologisch te werk, zonder dat ze dit door hebben en zonder dat ze van de voordelen van deze methode profiteren. Er zou meer voorlichting moeten komen over biologische landbouw in Roemenië, waardoor boeren beseffen welke voordelen dit met zich meebrengt en hoeveel meer geld er verdient kan worden. Daarnaast wordt deze vorm van landbouw wereldwijd steeds populairder en kan worden bijgedragen aan een duurzame samenleving, een win-win situatie voor iedereen. Net als gedaan wordt bij het dairy development project, het monitoren en coachen van bedrijven, kan dit ook worden toegepast bij de omschakeling van reguliere landbouw naar biologische landbouw. Deze omschakeling zal niet plaatsvinden als het vanuit de Roemenen zelf moet komen, waardoor hulp van buitenaf essentieel is.

Op gebied van multifunctionele landbouw valt veel winst te behalen in Roemenië. Dit concept wordt nog niet of nauwelijks toegepast, terwijl deze extra vorm van inkomsten een groot succes is in andere Europese landen. Ook hierbij geldt dat er niet of nauwelijks mensen kennis hebben van dit concept, waardoor dit nog niet wordt toegepast. Net als de omschakeling naar biologische landbouw, is dit concept nieuw en zal het niet vanuit de Roemenen zelf voortkomen. Deze ideeën moeten worden voorgelegd door mensen die succes en ervaring hebben met vormen van multifunctionele landbouw, waardoor de Roemeense ondernemers intrinsiek gemotiveerd raken om dit ook toe te passen. Als dit eenmaal van de grond is, zal dit zich vanzelf verder ontwikkelen in de rest van Roemenië en de omliggende landen. Ook biedt deze nieuwe vorm van landbouw meer werkgelegenheid voor verschillende sectoren in Roemenië, waardoor de gehele Roemeense economie vooruit zal gaan.

Hoofdvraag: Wat is het perspectief voor de melkveehouderij in Roemenië?

Veel melkveebedrijven in Roemenië zijn klein van omvang. Hierdoor is de omzet op de bedrijven laag, waardoor niet geïnvesteerd wordt in uitbreiding. De ondernemers geven hiervoor verschillende redenen, waarvan de meest belangrijke groeibelemmingen nader zijn onderzocht. Er wordt veel geklaagd over een tekort aan financiële middelen om te kunnen investeren. Het bbp in Roemenië is erg laag, maar in verhouding valt dit erg mee door de lage prijzen. Landbouwgrond is erg goedkoop, waardoor dit een interessante investering zou kunnen zijn voor ondernemers in de agrarische sector. Het probleem zit hem daarnaast in de manier van omgaan met de financiële middelen. Wanneer er geld beschikbaar is, wordt dit geïnvesteerd in iets wat op de korte termijn resultaat oplevert. De boeren zouden moeten investeren in iets wat op de lange termijn geld oplevert, zoals bijvoorbeeld landbouwgrond. Het ontbreekt de ondernemers echter vaak aan kennis om goed met geld om te gaan en in de juiste dingen te investeren, waardoor op dit gebied, letterlijk en figuurlijk, nog veel winst te behalen valt.

Dit brengt een tweede groeibelemming naar voren, het gebrek aan kennis. Ondanks dat de economie in Roemenië groeit, is dit nog niet terug te zien aan de kwaliteit van de agrarische bedrijven. Door een gebrek aan opleiding, weten de boeren niet goed hoe ze een onderneming moeten runnen en waar kansen liggen voor het bedrijf. Daarnaast is er gebrek aan praktijkgericht onderwijs, waardoor de kwaliteit van werken op de bedrijven erg laag ligt. Dit kan in verband worden gebracht met de groeibelemming arbeid. De werknemers op bedrijven zijn vaak laag opgeleid of hebben helemaal geen opleiding gehad. Ze gaan aan het werk op een boerderij, omdat dit gezien wordt als "simpel werk". Doordat de kennis ontbreekt en men geen praktijkgericht onderwijs heeft gehad, weten ze niet goed wat ze doen. Hierdoor gaat de kwaliteit op de bedrijven omlaag, waardoor men in een negatieve spiraal terechtkomt. Ook de arbeidsproductiviteit is erg laag, als men kijkt naar hoeveel werknemers er op de bedrijven werkzaam zijn. Niet alleen de eigenaren van de melkveehouderijen, maar ook het personeel, zou gericht getraind moeten worden. Hierdoor zal de kwaliteit van arbeid verbeteren, waardoor het bedrijf stappen kan zetten richting kwalitatieve verbetering en eventuele uitbreiding in de toekomst.

Het imago van de landbouw in Roemenië moet worden verbeterd. Er is geen of nauwelijks vertrouwen in de politiek, wat een samenwerking tussen deze partijen lastig maakt. Er is nog steeds sprake van corruptie, waardoor deze vertrouwensband tussen politiek en ondernemers in de agrarische sector niet gevormd wordt. Door een imagoverbetering van de sector, zal ook het probleem van opvolging worden verminderd. Jongeren zullen hierdoor op een andere manier tegen de agrarische sector aankijken, waardoor minder naar de grote steden wordt getrokken en kan worden geïnvesteerd in nieuwe kennis in de agrarische sector.

Daarnaast kunnen de huidige agrarische bedrijven op zoek gaan naar extra bronnen van inkomsten, zoals de genoemde multifunctionele landbouw mogelijkheden of de omschakeling naar biologische landbouw om een hogere omzet te realiseren.

Het perspectief voor de melkveehouderij in Roemenië zal per bedrijf verschillen afhankelijk van hoe men omgaat met sterktes en zwaktes binnen het bedrijf en de kansen en mogelijkheden binnen de agrarische sector. Er zal meer ondernemend te werk moeten worden gegaan om dingen gedaan te krijgen, waarbij nieuwe kennis en input van buitenaf zoals andere Europese landen Essentieel is.

Nawoord

Het schrijven van deze scriptie heb ik als erg interessant en leerzaam ervaren. Ik ben erg trots op het resultaat en blij dat ik deze periode kan afronden.

Het plan wat ik aanvankelijk had bedacht is gedurende het proces meerdere malen gewijzigd. Ik begon met veel te veel data en moest deze samenvatten en hieruit de meest belangrijke punten halen. Ik vond vooral het ter plekke uitvoeren van de bedrijfsanalyses en interviews in Roemenië erg interessant, aangezien je hierdoor tot veel nieuwe inzichten komt. De resultaten van de bedrijfskwaliteit controles en de interviews zijn bruikbaar voor het dairy development project en indirect de Wageningen University en research, om de huidige stand van zaken in Roemenië te monitoren.

Het was voor mij lastig om kritisch en analytisch te blijven tijdens het schrijven van dit rapport, vanwege het beeld over Roemenië dat je krijgt tijdens de bezoeken. Ik heb veel geleerd van het uitvoeren en verwerken van het kwalitatief onderzoek, zoals het verwerken van de resultaten via het programma spss. Daarnaast heb ik geleerd om zelfstandig dingen te ondernemen zoals enkele reizen naar Roemenië. Ook het leiding geven aan en samenwerken met de Roemeense studenten was een leerzame en waardevolle ervaring.

In de toekomst zou ik graag nog eens terugkeren naar Roemenië om te kijken of mijn voorspellingen voor het toekomstperspectief voor de melkveehouderij zijn uitgekomen of niet.

Ferdinand Riezebosch

Mastenbroek, juni 2019

Bibliografie

- Agrifirm. (2018). <https://www.agrifirm.nl/>. Opgehaald van <https://www.agrifirm.nl/over-ons/agrifirm-in-nederland/>.
- Agriholland. (2018, Augustus). *Agriholland*. Opgehaald van <https://www.agriholland.nl/dossiers/verbredelandbouw/home.html>.
- Agriholland. (2018). *Boerderijwinkels*.
- ANP. (2018, Oktober 12). *Nu.nl Algemeen*. Opgehaald van <https://www.nu.nl/algemeen/5101901/timmermans-bezorgd-onafhankelijkheid-roemeense-rechtsstaat.html>.
- Bionext. (2014). *Bionext trendrapport biologische markten in EU-landen*. Ministerie van Economische Zaken .
- Boerenbusiness. (2016). Even rekenen: kan driemaal daags melken uit? *Boerenbusiness*.
- CBS. (2015). Meer melkvee, forse toename melkproductie. *Centraal bureau voor de statistiek*.
- CBS. (2017). *Landbouw; bedrijven met verbredingsactiviteiten, hoofdbedrijfstype, regio*. Statline.
- CBS. (sd). *Waar combineren boeren akkerbouw met melkvee?*
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2017, april 19). *StatLine*. Opgehaald van Centraal Bureau voor de Statistiek: <https://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=80807ned&LA=NL>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2017, april 19). *StatLine*. Opgehaald van Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Comission, E. (2016). <http://ec.europa.eu/>. Opgehaald van http://ec.europa.eu/agriculture/rica/pdf/Organic_2016_web_new.pdf.
- Comission, E. (2018). *Historical EU Price Serie of Cow's Raw Milk (in Euro/100 kg)*.
- Comission, E. (2019). *HISTORICAL EU PRICE SERIE of COW's RAW MILK in EURO/100 kg Historical EU Price serie of Cow's Raw Milk* .
- Comission, E. (2019, Maart). <https://ec.europa.eu/>. Opgehaald van https://ec.europa.eu/info/news/organics-sector-rise-both-domestic-production-and-imports-see-large-increases-2019-mar-07_en.
- Dezseny, Z. (2012). *Inleiding over Roemeense Biomarkt,*. Dora Drexler.
- Edepot WUR Schaap, R. (2015). *Melkveehouderij en zuivel*. Boekarest: Edepot WUR.
- Eurofins. (2014). Voeding Compleet.
- Eurofins. (2016). Expertise. *Eurofins Agro*.
- Eurofins. (2018). <https://www.eurofins.nl/nl/>. Opgehaald van <https://www.eurofins.nl/nl/onze-diensten/>.
- Eurofins. (sd). DVE.
- Eurostat. (2019, Maart). <https://ec.europa.eu/>. Opgehaald van https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/food-farming-fisheries/farming/documents/market-brief-organic-farming-in-the-eu_mar2019_en.pdf.
- Eurostat, w. (2017). *data worldbank*. data worldbank, Eurostat.
- Factbook, T. W. (2017). *Agency, Central Intelligence*. Opgehaald van <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/ro.html>.

- Flynth. (sd).
- Gorter, M. (2018). *Eerlijk handelen*.
- Hasanovic, N. (2011). *De opkomst van lokale producten*.
- Hellferich, P. (2018, November 2). Agribusiness developer. Project development & realization in NL and Romania. World wide export support RVO SIB&DHI&PIB. (F. Riezebosch, Interviewer)
- INDAGRA. (2018, November). <https://www.indagra.ro/en/>. Opgehaald van <https://www.indagra.ro/en/>.
- Koopman, W. (2016). Tweede tak vaak. *Veeteelt*, 4.
- Landbouwteam Roemenië en Bulgarije. (2016, Oktober). *Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit: Agroberichten buitenland*. Opgehaald van <https://www.agroberichtenbuitenland.nl/specials/innovatie/bulgarije>.
- Landenweb. (2017). <https://www landenweb.nl/roemenie/bevolking/>. Opgehaald van <https://www landenweb.nl/roemenie/bevolking/>.
- Luijben, K. (2018). *Nutritionist Ruminants*. april.
- Marum-Grootevast, D. (sd). <https://dapmarum.nl/conditiescore-melkvee/>. Opgehaald van <https://dapmarum.nl>.
- Meulen, H. v., Dijkshoorn-Dekker, M., Jager, J., Schoorlemmer, H., Schoutsen, M., Veen, E., . . . Weegh, J. o. (2014). *Kijk op multifunctionele landbouw. Omzet en impact 2007-2013*. Publicatie LEI 14-088, LEI Wageningen UR.
- Monteney, A. (2018). *Multifunctionele landbouw*. Juli.
- Network, D. R. (2016, Oktober 31). *Biojournaal*. Opgehaald van www.dutchromaniannetwork.nl: <https://www.biojournaal.nl/article/7024059/roemenie-enorme-groeispurt-voor-biologische-landbouw/>
- Network, D. R. (2018). <https://www.dutchromaniannetwork.nl/>. Opgehaald van <https://www.dutchromaniannetwork.nl/>.
- Nutrition, T. (sd). *Nutreco*. Benelux.
- parlement, E. (2017). *PROVISIONAL AGREEMENT*.
- PMD. (2-17). *PMD Mini Dairy*.
- PPO Wageningen UR, T. M. (2013). *Multifunctionele landbouw in Nederland, Meer dan boeren alleen*.
- Research, W. U. (2012). Omzet multifunctionele landbouw in vier jaar 52 procent gegroeid.
- RVO. (2015). *Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO)*. Opgehaald van <https://www.rvo.nl/subsidies-regelingen/projecten/holland-dairy-house>.
- RVO. (sd). *Bescherming van streekproducten*.
- Schaap, R. (2015). *Melkveehouderij en zuivel*. Boekarest: Edepot WUR.
- Schop, G. J. (2018). *Managamentmodellensite*. Opgehaald van <https://managementmodellensite.nl/swot-analyse/>.
- Schop, G. J. (2018). *Managementmodellensite*. Opgehaald van <https://managementmodellensite.nl/swot-analyse/>.

- Scribbr. (2015). <https://www.scribbr.nl/onderzoeksmethoden/kwalitatief-vs-kwantitatief-onderzoek/>. Opgehaald van <https://www.scribbr.nl/onderzoeksmethoden/kwalitatief-vs-kwantitatief-onderzoek/>.
- Stevens, R. (2015). Arbeid verpest voordeel driemaal daags melken. *melkvee100plus*.
- Velde, A. v. (2014). *Kijk op multifunctionele landbouw*. Wageningen UR.
- Visser, P. N. (2018). *Europa Nu onafhankelijk & actueel*. Opgehaald van https://www.europa-nu.nl/id/vij6hklwu8qx/politieke_situatie_roemenie.
- Vliet, V. v. (2010). *Toolshero*. Opgehaald van <https://www.toolshero.nl/strategie/swot-analyse/>.
- Voskuilen, H. S. (Juni 2016). *Internationale Agrarische Grondprijzen*. Lei Wageningen UR.
- Waardewerken. (2010). *Kansenscanner voor multifunctionele landbouw*. Lelystad: de Taskforce Multifunctionele Landbouw. .
- Wageningen University & Research, W. (2018). *Biologische bedrijven hebben afwijkende bedrijfsopzet en stabielere melkprijs*. Harold van der Meulen.
- Warnaar, M. (2005). *Regiogeoriënteerde landbouw*. Wageningen: WUR.
- Wolthuis, D. J. (2014). *Bionext trendrapport biologische*.
- Woude, C. v. (Januari 2017). Prijs Grondhuur Nederland is in Roemenië Eigendom. *Boerenbusiness*.
- WUR. (2015). *De ideale boerderijwinkel*. PPO.
- WUR e-depot Zaalmink, i. B. (2016, Januari). <https://www.wur.nl/nl/Onderzoek-Resultaten/Onderzoeksprojecten-LNV/Expertisegebieden/kennisonline/Dairy-Development-Romania-2.htm>. Opgehaald van <https://www.wur.nl/nl/Onderzoek-Resultaten/Onderzoeksprojecten-LNV/Expertisegebieden/kennisonline/Dairy-Development-Romania-2.htm>.
- Zaalmink, i. B. (2016, Januari). <https://www.wur.nl/nl/Onderzoek-Resultaten/Onderzoeksprojecten-LNV/Expertisegebieden/kennisonline/Dairy-Development-Romania-2.htm>. Opgehaald van <https://www.wur.nl/nl/Onderzoek-Resultaten/Onderzoeksprojecten-LNV/Expertisegebieden/kennisonline/Dairy-Development-Romania-2.htm>.
- ZuivelNL. (2014). *Zuivel in Cijfers*.